

ATATÜRK DÖNEMİNDE REİS-İ CUMHUR SEÇİMLERİNİN TÜRK BASININDAKİ YANKILARI

Muhammed SARI*

Özet

"Atatürk Dönemindeki Reis-i Cumhur Seçimlerinin Türk Basınındaki Yankıları", başlıklı çalışma, Mustafa Kemal'in ilki 29 Ekim 1923, ikincisi 1 Kasım 1927, üçüncüsü 4 Mayıs 1931, dördüncü ve sonuncusu olan 1 Mart 1935 tarihli seçimleri kapsamaktadır. Çalışmamızda, 29 Ekim 1923 tarihinde hem cumhuriyet, hem de reis-i cumhur seçimleri aynı gün ve oturumda gerçekleştirildiğinden ikisi bir arada incelenmiştir. Diğer üç seçim ise, birbirinden bağımsız olarak gazetelerden alınan haberler doğrultusunda analiz edilmiştir. Araştırmamızda kullandığımız kaynaklar adından da anlaşılacağı üzere dönemin gazeteleridir. Bu araştırmada farklı görüşteki gazetelerden faydalanılmış olup, bu gazeteler şunlardan ibarettir: *Hâkimiyet-i Milliye*, *İkdam*, *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr*, *Vakit*, *Vatan*, *Akşam*, *Cumhuriyet*'tir. Bu gazetelere dayanarak hem cumhuriyetin ilanı, hem de Mustafa Kemal'in reis-i cumhur seçilmesinin basındaki tartışmaları ve buna yönelik olumlu ve olumsuz yaklaşımlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Meclis, Basın, Reis-i Cumhur, Cumhuriyet, Mustafa Kemal, Seçim

THE REPERCUSSIONS OF THE ELECTIONS OF PRESIDENT OF THE REPUBLIC IN TURKISH MEDIA IN THE ATATÜRK ERA

Abstract

The study titled "The Repercussions of the Elections of President of the Republic in Turkish Media in the Atatürk Era" covers the elections of Mustafa Kemal dated to firstly 29th of October 1923, 1st of November 1927 as a second, 4th of May 1931 as the third one, and 1st of March 1935 as the forth and last one. In our study, because the proclamation of the republic and presidential elections were occurred within the same day, on the 29th of October, same sessions both were analysed together. Another three elections were analysed independently of each other in accordance with the news

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, Aksaray/Türkiye. m.sari@hotmail.com

received from newspapers. The resources we utilised in our study are newspapers of that period as it is understood from its title.

In this research study, we benefited from the newspapers which had different views. These newspapers consist of these ones: *Hâkimiyet-i Milliye, İkdam, Tanin, Tevhid-i Efkâr, Vakit, Vatan, Akşam, Cumhuriyet*. In the light of these newspapers, both proclamation of the republic and the press discussions of Mustafa Kemal's selection as a president, in addition to positive and negative approaches towards election decision were handled.

Key Words

Council, Press, President of the Republic, Republic, Mustafa Kemal, Election

GİRİŞ

1923-1935 yılları arasında 4 kez reis-i cumhur seçimi yapılmış ve bu seçimler gazeteler tarafından farklı bakış açısından ele alınmıştır. Bu nedenle, konumuz içerisinde faydalandığımız *Hâkimiyet-i Milliye*, *İkdam*, *Tanin*, *Tevhid-i Efkar*, *Vakit*, *Vatan*, *Akşam*, *Cumhuriyet* gazetelerinin kısaca tanıtılmasında fayda görülmektedir.

*Hâkimiyet-i Milliye*¹: *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi 10 Ocak 1920'de yayın hayatına başlamıştır. Gazete, Gazi Mustafa Kemal tarafından kurulmuş ve TBMM'nin bir nevi resmî yayın organı olarak görev yapmıştır. Gazetenin kuruluş amacı, işgal yıllarında kamuoyu oluşturmak ve halkın Millî Mücadele'ye katılımını sağlamaktır.

Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin Tevfik, Ruşen Eşref, Doktor Adnan Adıvar, Mahmut Esat, İzzet Ulvi, Tevfik Rüştü, Yusuf Akçura, Recep Zühtü, Hüseyin Ragıp, Sabri Ethem, Ahmet Hakkı, Hamdi Osmanzade, İsmail Suphi, Nafi Atuf, Nasuhi Baydar, Ziya Gevher Etili, gibi kişiler yazı kadrosu içindeydiler. 28 Kasım 1934 tarihinden itibaren *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi isim değiştirerek *Ulus* adıyla yayın hayatına devam etmiştir. Bu sıralarda Falih Rıfkı Atay'ın yönetiminde olan gazete, hükümetin ve CHP'nin görüşlerini yansıtıyordu. 14-15 Aralık 1953 tarihinde Demokrat Parti iktidarının çıkardığı kanun doğrultusunda CHP'nin mallarıyla birlikte Ulus binasına, matbaasına ve tesislerine de el konulduğundan, artık CHP'nin herhangi bir basın yayın organı yoktur. *Ulus* gazetesi ancak 10 Haziran 1955 tarihinde tekrar yayın hayatına geri dönebilmiştir. 1959 yılında, iktidar-muhalefet ilişkilerinin iyice gerginleştiği dönemde başyazıları Yakup Kadri Karaosmanoğlu yazmaktaydı. 1960 askeri müdahalesinden sonra gazetede başmakaleleri Cihat Baban yazmıştır. *Ulus* gazetesinin son sayısı da 28 Temmuz 1971 günü yayınlanmıştır.

*İkdam*²: 5 Temmuz 1894-31 Aralık 1928 tarihleri arasında İstanbul'da yayımlanan günlük siyasal gazetedir. Sahibi ve başyazarı Ahmet Cevdet'ti. Türkiye'de rotatif baskı tekniği ile basılan ilk gazete olan *İkdam*, II. Abdülhamid döneminde birkaç kez kapatılmıştır. Gazete, İkinci Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki yönetimine karşı eleştirel bir tutum almış ve 14 Mart 1910'da *Yeni İkdam* olarak ismini değiştirmiştir. 26 Şubat 1912'den sonra da *İkhtiham* adıyla yayımlanmıştır. 10 Ağustos 1912'den itibaren yeniden *İkdam* adını alan gazetenin başyazarlığını 5 Eylül 1912'de Ali Kemal Bey üstlen-

¹ Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Doğramacıoğlu, *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007; Kadri Unat, *Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 1-22.

² Müzeyyen Buttanrı, "İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri Şekil ve İçerik Özellikleri", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 1 Haziran 2003, s. 77-98.

miştir. Gazete mütareke döneminde Yakup Kadri'nin yönetiminde yayımlanmış, bu yıllarda Milli Mücadele'yi destekleyen yazılar yazılmıştır. Ahmet Rasim, Cenab Şahabeddin, Halit Ziya Uşaklıgil, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Emin Yalman gibi tanınmış yazarlar İkdâm'ın yazı kadrosu içinde yer almışlardır.

Tanin³: Politik hayatımızda önemli rolleri olan bu gazete, II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde *Servet-i Fünun* başyazarı olan Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım tarafından 2 Ağustos 1908'de yayın hayatına dâhil olmuştur. Gazeteyi çıkarmak fikrini Hüseyin Kazım önermiş, gazeteye *Tanin* ismini Tevfik Fikret koymuştur. Koyu bir ittihatçı olan ve millet meclisine İstanbul'dan milletvekili seçilen Hüseyin Cahit Yalçın'ın yönettiği bu gazete, İttihatçıların fikirlerini savunuyor, cemiyetin mücadele organı olarak ağırlığını hissettiriyor ve siyasal hayatı etkiliyordu. Bu bakımdan *Tanin* gazetesi, bu dönemin basın organları içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Mütareke sırasında Malta'ya sürgüne gönderilen Hüseyin Cahit'ten sonra kısa bir süre kapalı kalmış ve 1922'de Malta'dan döndükten sonra Hüseyin Cahit, Tanin gazetesini tekrar yayımlamıştır. Gazete daha sonraları 1925'te İstiklal Mahkemelerince kapatılacaktır. Siyasal hasımlarının Yalçın'da buldukları en büyük kusur her dönemde muhalif olmasıdır. Hüseyin Cahit, Tanin'i 1943'te tekrar çıkarmış, 1947'de ise daha zengin bir içerikle çıkarılacağı vaadiyle kapatmış; ancak gazeteyi tekrar çıkarmamıştır.

Tevhid-i Efkâr⁴: İlk olarak, 1862 yılında Şinasi tarafından çıkarılan ve sadece 853 sayı yayımlanabilen *Tasvir-i Efkâr* gazetesi, 1908'de Ebuzziya Tevfik tarafından yeniden yayımlanmaya başlamıştır. 19 Ocak 1913 yılından itibaren Ebuzziya Tevfik'in oğulları Velid ve Talha, gazetenin yayın hayatını devam ettirmişlerdir. *Tasvir-i Efkâr* gazetesi, Mütareke Dönemi'nde ağır baskılara rağmen çekinmeden yazılar yayımlayan gazetelerin başında yer alır. *Tasvir-i Efkâr*, 17 Nisan 1921'de kapanmış, 2 Haziran 1921'de *Tevhid-i Efkâr* adıyla aynı kadroyla ve aynı politikayla yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Başlangıçta Anadolu hareketini destekleyen ve bu doğrultuda yayınlar yapan *Tevhid-i Efkâr*, mücadelenin kazanılmasından sonra hükümet aleyhine yayınlar yapmaya başlamıştır. Velid Ebuzziya, Mustafa Kemal Paşa'nın en ateşli muhaliflerinden biri olmuş ve hükümet aleyhinde yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu muhalefeti sebebiyle Şeyh Said İsyanı sonrası

³ Nilüfer Uğraş, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdâm, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara 2008, s.1-159; İlhan Karoğlu, *Tanin Gazetesi İncelenmiş Seçilmiş Metinler*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi Tokat 2011, s. 1-636.

⁴ Tekin Demirarslan, *1923 Milletvekili Seçimleri ve Basın (Hâkimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkâr)*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Kırşehir 2013, s. 22-24.

da çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde 6 Mart 1925 tarihinde kapatılmıştır.

Vakit⁵: 22 Ekim 1917'de yayın dünyasına katılan *Vakit* gazetesini Ahmed Emin Yalman ile Mehmed Asım Us birlikte çıkarmışlardır. Yazı işleri müdürlüğünü önce Ali Naci Karacan, sonra da Enis Tahsin Til yapmıştır. Necmeddin Sadak ile Kazım Şinasî Dersan da *Akşam*'dan önce *Vakit*'te çalışmışlardır. Gazeteye sürekli yazı yazarlar arasında Hakkı Tarık Us, Ahmed Rasim, Ahmed Şükrü Esmer, Reşad Nuri Güntekin ve Prof. Selahattin vardı. Ruşen Eşref Ünaydın, Hüseyin Cahit Yalçın, Ziya Gökalp ve Halide Edip Adıvar da zaman zaman gazeteye yazı göndermişlerdir. Ahmed Emin'in 10 Mart 1919'da gözaltına alınıp Malta'ya sürgün edilmesiyle gazetenin yönetimi Mehmed Asım Us'a geçmiş, Ahmed Emin İstanbul'a döndükten sonra da 18 Mart 1923'te Mehmed Asım ile anlaşmazlık yaşamıştır. Bunun üzerine hissesini on iki bin liraya satarak *Vakit*'ten ayrılmış ve Ahmed Şükrü Esmer ve Enis Tahsin Til ile 26 Mart 1923'te *Vatan* gazetesini çıkarmıştır. *Vakit* gazetesi 1934'te adını değiştirerek *Kurun* olmuştur. O dönemlerde gazetenin kadrosunda Sadri Ekrem ve Refik Ahmed Sevengil vardı. bir süre sonra gazetenin ismi tekrar *Vakit* olmuştur. *Vakit* gazetesi bazı aralıklarla 1967 tarihine kadar yayımlanmıştır. Millî Mücadeleyi destekleyen gazeteler arasındadır. Cumhuriyet döneminde de hükümet taraftarı bir politika takip etmiştir.

Vatan⁶: *Vatan* gazetesi, yayın hayatına 26 Mart 1923'te başlamıştır. *Vatan*, 1917 yılında Mehmet Asım Us'la ortak olarak kurdukları *Vakit* gazetesinde 18 Mart 1923'te son yazısı çıkan Ahmet Emin Yalman, kardeşi Mehmet Rıfat ve yine aynı gazetenin yazı işleri müdürü Enis Tahsin Til ve siyasi yazarı Ahmet Şükrü Esmer tarafından kurulmuştur. *Vatan*, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarına karşı, muhalefeti temsil eden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı destekler. 1925'de Şeyh Said ayaklanması ile Cumhuriyeti tehlikeye sokan olaylar baş gösterince, TBMM'ce kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanununa dayanılarak kapatılan gazeteler arasında *Vatan* da yer alır. Böylece bu gazetenin 1940'a kadar sürecek olan ilk dönemi sona ermiştir.

Akşam⁷: Gazete 20 Eylül 1918'de Necmettin Sadak (Üçüncü ve yedinci dönem milletvekili), Ali Naci (Karacan), Kazım Şinasî (Dersan) tarafından çıkartılmıştır. Gazeteye daha sonra Falih Rıfkı (Atay) katılmış, ancak 1923'te milletvekili seçildikten sonra *Hâkimiyet-i Milliye*'ye geçmiştir. Gazetenin

⁵ Tuğba Ersoy, *Vakit Gazetesinde Edebi ve Kültürel Hareketlilik 23 Nisan 1920-29 Ekim 1923*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara 2011, s. 10-22.

⁶ Sanem Gök, *Türk Siyasal Yaşamında Vatan Gazetesi (1950-1960)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara 2003, s. 3-15.

⁷ Yusuf Çopur, *Halide Edip Adıvar'ın Akşam Gazetesinde Çıkan Yazıları (1939-1945)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, İstanbul 2010, s. V-XVIII.

başyazarlığını Necmettin Sadak yapmıştır. O dönemki mevcut rejimi destekleyen gazetelerdendir.

20 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum Kongresi'nin hemen öncesinde Mazhar Müfit (Kansu) Bey ile Mustafa Kemal Paşa birlikte sohbet ederlerken Mustafa Kemal'e; "*Aramızda her şeyi görüştük. Görüşmeye de devam ediyoruz. Fakat muvaffakiyet takdirinde ki bundan şüphem yok, hükümet şekli ne olacak?*" diye Mazhar Müfit bir soru sorar. Bu soruya Mustafa Kemal, mevcut idare şeklinin memleketin ilerleme ve gelişmesine kâfi gelmeyeceğini ve bu sebeple yeni bir hükümet şekli bulmak gerektiğini söyler. Bunun ardından da; "*Açıksa söyleyeyim: Şekl-i hükümet zamanı gelince, Cumhuriyet*"⁸ olacaktır demiştir.

Mustafa Kemal'in, Mazhar Müfit'e söylediği sözlere bakılırsa, onun Millî Mücadele yıllarından beri yönetim biçimini değiştirmeye niyetli olduğu anlaşılır. Tabi bu yönetim biçimi cumhuriyet olacaktır.

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması ile Türkiye Batılı devletler tarafından resmen tanınınca artık devletin siyasî rejiminin de belirlenmesinin zamanı gelmişti. Mustafa Kemal Lozan müzakereleri devam ederken, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun millî egemenliği en iyi bir şekilde yansıttığını açık açık belirtmişti. 10 Mart 1923'te *The Daily Mail* gazetesi muhabirinin barış antlaşmasından sonra Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapıp, yapılmayacağı sorusuna Teşkilât-ı Esasiye Kanununun hâkimiyet-i milliyeye dayandığını ifade ederek şöyle demişti⁹:

"*Türkiye'nin Teşkilât-ı Esasiyesini tebdil etmek şöyle dursun, bu usulün hâkimiyet-i milliyeyi müessir bir surette tatbiki elverişli olması hasebiyle, bir gün İngiltere ve diğer demokrat milletlerin dahi yalnız bir meclis usulünü kabul edeceklerini zannedirim*"¹⁰.

Mevcut Teşkilat-ı Esasiyenin bazı maddelerini değiştirmek cumhuriyeti ilan için yeterli olacaktır. Ancak bundan evvel, kongreler döneminden Meclisin açılmasına ve buradan da Saltanatın kaldırılmasına kadar atılan adımları tamamlamak gerekmektedir. Ayrıca bu adımlar atılırken gizlenme gereği duyulmamış ve hatta gazetelere bu yönde demeçler dahi verilmiştir. *The Daily Mail* gazetesine verilen beyanattan yaklaşık altı ay sonra, 27 Eylül 1923 tarihinde "*Neue Freie Presse*" gazetesine Mustafa Kemal bir başka açıklamada bulunmuştur. Buraya verdiği demeçte, şu andaki sistemin aslında cumhuriyetten başka bir şey olmadığını fakat tek eksikliğin bunun adının henüz konmamış olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal'in bu demecini

⁸ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt 1, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 74; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 293.

⁹ Yücel Özkaya, "Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.3, S.11, 1993, s. 279.

¹⁰ "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanâtı", *İkdam*, 11 Mart 1339, s. 1.

yorumlayan Celal Nuri Bey, bizde esasen ve fiilen 23 Nisan 1920'den beri cumhuriyetin mevcut olduğunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesi ve bilhassa bu maddenin ikinci fıkrasının cumhuriyetin tarifinden başka bir şey olmadığını söylemiştir. Madde şu şekildedir: “*Hâkimiyet bilâ kaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir*”¹¹. Bu ifade ise doğrudan doğruya Cumhuriyet idaresini ifade etmektedir.

1. MUSTAFA KEMAL'İ CUMHURİYETE İTEN NEDENLER VE CUMHURİYET'İN İLANI ÖNCESİ GENEL DURUM

Mustafa Kemal'i, cumhuriyete yönelten sebeplerin başında; Atatürk'ün gençlik yıllarında Türkiye'yi modern toplum ve modern devlet olarak gerçekleştirecek tek siyasal rejimin cumhuriyet olduğu inancı içerisinde yaşaması gelmektedir. Mesela daha Harp Akademisi'nde öğrenci olduğu 1902 yılında Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa'nın Kuzguncuk'taki köşkünde misafir edilir. O gece orada kalır ve ertesi gün köşke gelen Osman Nizami Paşa ile tanıştırılır. Bir süre konuştuktan sonra mevzu II. Abdülhamid'in memleketi idaresi hususu konuşulmaya başlanır ve Osman Nizami Paşa şöyle der:

*“İstibdat idaresi, bir gün elbette yıkılacaktır. Fakat yerine batılı manada bir idare gelip memleketi her bakımdan acaba kalkındıracak mıdır, ben buna inanmıyorum”*¹².

Bunun üzerine Mustafa Kemal şu cevabı verir: “*Paşa hazretleri! Garplı manadaki idareler de zamanla gelişmişlerdir. Bugün uyur gibi görünen milletimizin çok kabiliyeti ve ceoheri vardır. Fakat bir inkılâp olduğunda bugün işbaşında olanlar yerlerini muhafaza etmeye kalkarlarsa o vakit buyurduğunuzu kabul etmek lazım gelir. Yeni nesiller içerisinde her hususta itimada layık insanlar çıkacaktır*”¹³.

Bu sözleri sarf eden Mustafa Kemal sonra “*Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mirasından olan istiklal aşkıyla yaratılmış bir adamım. Bu sebeple millî istiklâl bence bir hayat meselesidir*”¹⁴ sözleriyle düşüncesindeki devamlılığı vurguluyordu. Cumhuriyetin temel özelliği millet egemenliğine dayanması, demokrasiyi sistem olarak benimsemesidir. Atatürk'e göre medeniyet dünyasının çağdaş yönetimi cumhuriyettir.¹⁵ Ancak bu cumhuriyet idaresi her zaman demokratik bir uygulama içerisinde olamamıştır. Mesela Rauf Orbay, daha cumhuriyetin yeni ilan

¹¹ “Cumhuriyet Hakkında Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Mütalaatı”, *Tarih ve Toplum*, C.11, S. 64, Nisan 1989, s. 26.

¹² Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Temel Yayınları, İstanbul 2000, s. 53-54.

¹³ *Age*, s. 55.

¹⁴ *Atatürk Diyor ki*, Varlık Yayınları, İstanbul 1966, s. 24-25.

¹⁵ İsmet Giritli, Necati Ulunay Ucuşsatar, *Türk Devrim Tarihi ve Atatürkçü Düşünce*, Der Yayınları, İstanbul 2004, s. 62.

edildiği sırada; “Geçmiş bir hükümet tarzının yerine kaim olacak bir hükümetin payidar olabilmesi için ancak gideni aratmayacak bir surette, halkın büyük çoğunluğunun arzularına uygun hareketi, saadetlerini temin ve vatanın istiklâl ve şerefini hakkıyla korumak yolundaki başarısı ile kâbil olur”¹⁶ derken, isim veya üst tabakada şekil değiştirmekle gerçek ihtiyaçların karşılandığını zannetmenin en fahiş hata olduğunu vurgulamıştır¹⁷.

Mustafa Kemal, yeni Türk devletinin “cumhuriyet” adını almasını devlet başkanlığı makamının boş kalmasını önlemek¹⁸, olağanüstü koşullar altında hazırlanmış olan 1921 Anayasası’nın mevcut şekle göre düzenlenmesini sağlamak, meclis ve devlet başkanlıklarının aynı kişide toplanması sorunu-na çözüm üretmek düşüncesindeydi. Özellikle kabinenin seçim biçimi, çeşitli aksaklıklar yaratıyordu. Çünkü her bakan, TBMM üyeleri arasından seçimle geliyordu. Yani “Meclis Hükümeti” sistemi vardı. Bu sistem ise dünya genelinde uzun ömürlü olarak uygulanmış bir sistem değildi ve değiştirilmesi gerekiyordu¹⁹. Bu açıdan oluşumu belirlenebilir, denetlenebilir istikrarlı bir kabinenin yaratılması bu koşullarda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştı²⁰.

Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından sonra dikkatler iç politika-ya çevrilmişti. Siyasî alanda mücadelenin başladığı bu dönemdeki en önemli gelişme devletin rejiminin adının konmasıdır. Nisan 1923’te seçimlerin yenilenmesi kararının alınması üzerine, daha çok Müdafaa-i Hukuk Gurubu temsilcilerinin seçildiği yeni seçimler sonunda, II. TBMM, 1923 yılı Ağustosunda çalışmalarına başlamıştı²¹. Mustafa Kemal yurt gezilerine çıkmış²² ve 9 Eylül’de de Halk Fırkasını kurmuştur. Fırkanın kurulmasından birkaç hafta sonra *Neue Freie Presse* gazetesine verdiği demeç, Ankara’da yıldırım etkisi yapmıştı. Böyle bir değişiklik tehlikesi hem İstanbul basınında, hem de henüz ciddi bir cumhuriyetçi hareketin gelişmemiş ol-

¹⁶ Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009, s. 563.

¹⁷ Yaşanan bazı olaylar sürecinde cumhuriyet rejiminden beklentiler konusunda bk., Necmi Uyanık, *Siyasi Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri (İleri)*, (Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2003, s. 60-65.

¹⁸ Enver Ziya Karal, “Atatürk ve Cumhuriyetin Duyurulması”, *Türk Dili*, Nu: 278, Kasım 1974, s. 837.

¹⁹ Muhtittin Gül, *Türk İnkılabı Tarihi*, Barış Yayınevi, Ankara 1998, s. 238.

²⁰ Işıl Çakan, *Türk Parlamento Tarihinde İlkinci Meclis*, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 1999, s. 157.

²¹ Oğuz AYTEPE vd., *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Yayınevi, Ankara 2001, s. 199. Yeni seçimlerde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin 9 maddesini benimseyenlerin seçilmesine dikkat edilmişti. Meclis ilk toplantısını 11 Ağustos 1923’te yapmıştı. Henüz cumhuriyet ilan edilmediğinden yine ülkenin başkanı olarak Meclis başkanlığına Mustafa Kemal seçilmişti. Bu sırada meclis, yeni imzalanmış olan Lozan Antlaşması’nı 13-14 muhalif oya karşılık kabul etmişti. Yeni hükümet teşkil edildiğinde de Fethi Bey İcra Vekilleri Heyeti Reisi seçilmişti. Tuncer Baykara, *Türk İnkılabı Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1991, s. 114.

²² Saltanatın kaldırılmasından kısa bir süre sonra 6 Aralık 1922’de, Mustafa Kemal Paşa gazetelere verdiği bir demecinde “Halk Fırkası” adında bir parti kurma niyetinde olduğunu açıklamıştı. Ardından Ocak 1923’te bir yurt gezisine çıkarak hem yeni kuracağı partiyi tanıtmaya, hem de şimdiye kadar yapılan çalışmaların kamuoyundaki etkisini anlamaya çalışmıştı. Bu gezilerinde yaptığı konuşmalarında özellikle millî egemenliğe vurgu yapmış ve millî egemenlikten dönüşüm mümkün olmadığını ifade ederek kamuoyunu ikna etmeye çalışmış ve zaman zaman da gözdağı vermekten geri durmamıştır. Osman Demirbaş, “Türkiye’de Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu”, *İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.8, 4/2005, s. 54.

duğu Mecliste heyecan yaratmıştı. Mustafa Kemal bu konuda mecliste açık bir tartışmanın kötü sonuçlar vereceğini anlamıştı. Cumhuriyeti muhalefet henüz birleşmeden başka yollardan gerçekleştirmek gerektiğini düşünmeye başlamıştı²³. Öyle bir fırsat olacaktı ki, hiç kimse buna itiraz etmeden kabul edilecek ve karışıklığa yer verilmeyecekti.

Bu fırsat da doğmuştu. Fethi Bey'in başkanlığındaki Bakanlar Kurulu yıpranmıştı. Zorlukların yenildiği bu dönemde bakan olmak, hükümete girmek isteyenler vardı. 22.10.1923'te Ali Fuat Paşa, tekrar ordu komutanlığı almak üzere, Meclis ikinci başkanlığından; Başbakan Fethi Bey de kendisini başbakanlık hizmetlerine daha fazla verebilmek için, İçişleri Bakanlığı'ndan ayrılmıştı. Halk Partisi Gurubu, Mustafa Kemal Paşa'ya danışmadan, Meclis ikinci başkanlığına kısa bir süre önce başbakanlıktan ayrılmış olan Rauf Bey'i, İçişleri Bakanlığı'na da Erzincan Mebusu Sabit Bey'i aday seçmişti. Mustafa Kemal Paşa ise bu adayları tutmuyordu²⁴. Fakat bu durum, onu inkılâba götürecek önemli bir koz olarak ortaya çıkmıştı.

25 Ekim'de gerçekleşen bu değişimin ardından aynı gün ve ertesi Cuma günü hükümet üyeleri Çankaya'da Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanmıştı. Gerek hükümet başkanı Fethi Bey'in ve gerek diğer bakanların istifa etmeleri zamanının geldiğini ve bunun gerekli olduğunu bildirmişti. Meclisçe yeni hükümet seçildiğinde şimdiki hükümette bulunan üyelerden yeniden seçilenler olursa, onlar bu seçimden sonra da istifa ederek yeni hükümete katılmayacaklardır esası kabul edilmişti²⁵. 27 Ekim 1923'te daha önce Çankaya'da alınan karar gereğince TBMM Hükümeti'nin son Bakanlar Kurulu başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey, bütün arkadaşlarıyla birlikte meclise istifalarını vermişlerdi. Bakanlar Kurulu'nu o tarihe kadar Meclis seçiyordu. Siyasî buhrandan orduyu dışarıda tutmak için, o zaman hükümete dâhil bulunan Genelkurmay Başkanı'nın istifa etmemesi uygun görülmüştü. Kabinenin topluca görevden çekilmesi, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın muhaliflerinin bir liste üzerinde birleşememeleri, cumhuriyetin gelmekte olduğuna bir işaret sayılabilir²⁶.

²³ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, (Türkçesi: Necdet Sander), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2003, s. 445.

²⁴ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Goloğlu Yayınları, Ankara 1971, s. 304; A.İhsan Gencer, Sabahattin Özel, *Türk İnkılâp Tarihi*, Der Yayınevi, İstanbul 2001, s. 210; Ercan Yalçın, "Kurtuluş Savaşı Komutanları Ekseninde Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları", *ÇTTAD*, X/22, (2011/Bahar), s. 120; "Halk Fırkasının Dünkü İçtimal", *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1; Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Görüp İşittiklerim 1922-1971*, (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), Pera Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 902.

²⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s. 540; alınan bu karar gereğince vekiller heyeti Meclisle arasında sıkıntı olduğu haberi duyurulmak suretiyle ve güçlü bir hükümetin teşkil edilmesi gerektiği ifade edilerek istifalarını sunmuşlardır. "Heyet-i Vekile Dün İstifa Etti", *Tevhid-i Efkâr*, 28 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1; "Heyet-i Vekile İstifa Etti", *Akşam*, 28 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

²⁶ Muzaffer Gökman, *50 Yılın Tutanağı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 9.

2. CUMHURİYET'İN İLANI VE ELEŞTİRİLER

Vekiller Heyeti'nin istifasından sonra Meclis'teki muhalif grup yeni bir kabine oluşturmamış ve dolayısıyla bir buhran yaşanmaya başlanmıştı. Zaten Mustafa Kemal de bunu çok önceden sezinlemişti. Onun fikrince, muhalif grup yeni bir kabine oluşturmayınca söyleyeceği bir söz kalmayacak ve mecburen Mustafa Kemal'in sunduğu teklifleri kabul edeceklerdi.

Mecliste böyle bir buhran devam ederken, 28 Ekim gecesi Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da bulunan Kemalettin Sami Paşa, Halit Paşa, İsmet (İnönü) Paşa, Kazım (Özalp) Paşa, Fethi (Okyar) Bey, milletvekili Fuat (Bulca), Ruşen Eşref (Ünaydın)'ı yemeğe davet etmiş, yemekte onlara yarın cumhuriyetin ilan edileceğini söylemişti. Sofrada bulunanların hiçbirisi de aykırı düşüncede değildi. Yemekten sonra Dışişleri Bakanı İsmet Paşa haricinde diğerleri ayrılmışlardı. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile hemen 20 Ocak 1921 Anayasasına eklenecek maddeler üzerinde çalışmaya başlamış ve ilk maddenin sonuna "*Türkiye Devleti'nin şekli-i hükümeti cumhuriyettir*" cümlesi eklenmişti²⁷. İsmet Paşa ile yapılan bu düzenlemeden sonra yarın beklenecek ve plânlı olarak önce Fırka, sonra da Meclis'te sunulan öneriler kabul edilecekti.

29 Ekim 1923 günü saat 10.00'da Halk Fırkası, TBMM'de toplanarak hükümet sorununu görüşmüştür. Sorun çözülmemediği için Mustafa Kemal'in çözümlemesi benimsenmiştir. Gruba gelen Mustafa Kemal, bir saat süre istemiştir. Bazı görüşmeler yaptıktan sonra gruba saat 13.30'da tekrar gelen Mustafa Kemal, Türkiye Devletinin hükümet şeklini değiştiren tasarını sunarak kürsüden inmiştir²⁸. Cumhuriyetin ilanına ilişkin düzenleme ve görüşmelerin meclis gurubu dışında Halk Fırkası grubunda yapıldığı belirtilmelidir. Fırka grubunda öncelikli olarak hükümet bunalımının aşılması, anayasa değişikliğinin sonraya bırakılması istenmiştir. Niğde Mebusu Naim Hazım Bey Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nda değişikliği gerektiren bu düzenlemenin fırka grubunda yapılmamasını, böyle olduğu takdirde Meclis toplantılarında mebusların bir şey söyleyemediklerini belirterek, konunun açık oturumlara taşınmasını istemiş, Sabit Bey (Erzincan) ile Abidin Bey (Saruhan) ve Vehbi Bey (Balıkesir) ise öncelikle hükümet bunalımının gide-

²⁷ Age, s. 9; O geceyi İsmet Paşa şöyle anlatır: "28 Ekim akşamı Atatürk bizi Çankaya'da toplamıştı. Yemek hep beraber yendi. Misafirleri uğurladıktan sonra Atatürk bana kalmamı söyledi. Masanın başına yan yana oturduk. Evvela kanun metnini gördük. Her madde üzerinde, tabiatıyla eski ve yeni arasında bir mukayese yapılıyordu. Atatürk neticeyi dikte ediyordu. Ben yazıyordum. Bu suretle çerçeve tamamlandıktan sonra tekrar okudum. Atatürk dikkatle dinledi. Düşündü "Hazırlık tamamı" dedi. Ayrılmak üzere izin verdi. Zaten köşkte misafiryidim. Odama çekildim. Ertesi sabah metni tekrar bir gözden geçirdik ve beraberce Meclise gittik". Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam III*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 161.

²⁸ Goloğlu, age., s. 306-307; grupta ilk sözü Yunus Nadi almış, burada Meclis'in tarihinden bahsettikten sonra, artık milletlerarası düzeye bir adının olması gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra Vasif Bey ve Eyüp Sabri gibi vekiller söz almışlar ve nihayetinde cumhuriyet ilan edilmiş ve Mustafa Kemal de reis-i cumhur seçilmiştir. *TBMMZC*, Devre: II, C. III, İçtima: I, TBMM Basımevi, Ankara (y.y), s. 90-99.

rilmesini, anayasa değişikliğinin sonraya bırakılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak, Yusuf Kemal Bey'in teklifin fırka grubunda kabulü yönündeki uzun konuşmasının ardından teklif fırka grubunda kabul edilmiştir²⁹.

Teklif Fırka grubunda uzun tartışmalardan sonra kabul edilince, TBMM 29 Ekim 1923 günü tarihi kararını vermek üzere saat 18.45'te toplanmıştır. Önerge gündeme alınmış ve bazı milletvekillerinin heyecanlı konuşmalarından sonra 20.30'da "yaşasın cumhuriyet" sesleri arasında cumhuriyet ilan edilmişti. Böylece yeni Türk Devleti'nin adı Türkiye Cumhuriyeti olmuştur³⁰. Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti (Başkanlığı) için yapılan seçim oylamasına 158 kişi katılmış ve Cumhuriyet Riyasetine (Cumhurbaşkanlığına) 158 üye oybirliğiyle Ankara milletvekili Mustafa Kemal Paşa'yı seçmiştir. Gazi Paşa oylamaya katılmamış, yerinde sükûnetle sonucu beklemiştir. Cumhuriyet'in ilanı o akşam bütün imkânsızlıklar içinde yurda duyurulmuş ve gece yarısından sonra 101 parça top atılarak şenlik yapılmıştır³¹. Suni olarak yaratılmış olan hükümet bunalımı büyük bir inkılâbı da beraberinde getirmiş ve bundan sonra yapılacak olan inkılâpların da önünü açmıştır. Ancak bu inkılâp beraberinde bazı eleştirileri de getirmiştir.

Cumhuriyetin ilanı üzerine yazılanların neredeyse hepsinin ortak özelliği, bu eylemin 27–29 Ekim 1923 tarihleri gibi kısa bir zaman diliminde ve azlık bir gurubun bilgisi dâhilindeki bir girişim olduğu ve ilanına kadar gerek meclis çoğunluğu, gerekse İstanbul tarafından tahmin edilemediği yönündedir. Falih Rıfkı Atay 31 Ekim'de İstanbul'dan bir arkadaşından aldığı mektubu aktarmak suretiyle böyle bir eleştiriye örnek göstermiştir³²: "Cumhuriyete diyecek yok. Fakat ilan tarzına bayıldık. Oyun pek mahirane tertip edilmiş, Millet Meclisi azasının çoğundan saklanmıştır. Doğrusu hâkimiyet-i millîye prensibinin cari olduğunu ve her vesile ile tekrar ettiğimiz bir devirde devlet şeklinin tespit edilmesi gibi bir meselenin böyle yapılivermesi kolaylıkla hazmedilecek bir şey değildir"³³

Ali Fuat Paşa, cumhuriyetin normal usullerle ilanı mümkündü: "Emrivaki suretiyle ilanı ve başka yerlerdeki emsaliyle kıyas edilemeyecek kadar geniş yetkilerle donatılmış bir reis-i cumhurun mevcut tek partinin de reisi olduğu göz

²⁹ Nutuk, s. 547-549.

³⁰ Gül, age., s. 240.

³¹ Gökman, age., s. 10; "Cumhuriyet Kararı ve Gazi Paşa'nın Reisliği", *İkdam*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1; "Cumhuriyetimizi Tesis Eden Kanun", *Hâkimiyet-i Millîye*, 30 Teşrin-i Evvel, 1339, s.1; "Türkiye Devleti'nin Şekli Hükümeti Cumhuriyet Oldu", *Tanin*, 30 Teşrin-i Evvel, 1339, s.1.

³² Çakan, age., s. 154; Rauf Orbay ise Cumhuriyet ilan edildiğinde İstanbul'dadır ve o geceyi şöyle anlatır: "29-30 Ekim 1923 gecesi, geç vakit henüz yatmışım ki top sesleriyle uyandım. Merakla kulak verdim. Top sesleri dinmiyordu. Yüze yaklaştığını fark edince içimden doğan bir hisle mutlaka cumhuriyettir. Öyle ise memleket ve millete hayırlı olsun dedim". Rauf Bey aynı zamanda bunu beklenmedik bir olay olarak nitelemeyi ve 23 Nisan 1920'den beri zaten fiilen cumhuriyetin var olduğunu savunur. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, Truva Yayınları, İstanbul 2004, s. 448-449.

³³ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul 1998, s. 380.

önüne alınırsa" yeni cumhuriyetin tutunmasının mümkün olmadığını ancak Mustafa Kemal'in reis-i cumhur oluşunun vaziyeti kurtardığını söyler³⁴.

3. MUSTAFA KEMAL'İN İLK KEZ REİS-İ CUMHUR SEÇİLMESİ-NİN BASINDAKİ YANKILARI

3.1 REİS-İ CUMHURUN SALÂHİYETİ MEVZUSU

Türk basınında cumhuriyetin ilanı öncesinde en çok tartışma ve merak konularından biri de seçilecek olan reis-i cumhurun hangi görevleri yükleneneceği hususudur. Aslında Eylül ayından bu yana tartışılmakta olan yeni devletin rejimi konusu, reis-i cumhurun sahip olacağı haklar mevzusu paralelinde devam etmiştir. Mustafa Kemal'in reis-i cumhur seçilmesine pek karşı çıkan olmazken, tartışmaların odak noktasını onun sahip olacağı yetkiler oluşturmıştır.

30 Eylül 1923 tarihli *Vatan* gazetesinde cumhuriyet ve reis-i cumhur meselesi işlenmiştir. "*Yeni Şekl-i Hükümetimiz Hakkında Ankara'da İki Cereyan*" başlıklı yazıda, Mustafa Kemal'in reis-i cumhurluğu konusunda bir ihtilaf bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ancak onun hem devlet başkanı, hem de meclis başkanı olmasını isteyenler ile onun sadece reis-i cumhur olmasını isteyenler olarak iki grup bulunuyordu. Birinci gruptakiler onun yetkilerini genişletmek ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılması taraftarıydılar. İkinci gruptakiler ise, doğrudan doğruya cumhuriyet taraftarıdır. Bu zümre reis-i cumhurun fırkadan ve meclisten çekilmesi fikrindedir³⁵. Bu iki farklı fikrin ayrılık noktalarından biri de kabine ile ilgili olandır.

Kabine meselesinde de iki görüş vardır. Birincisi, kabine reisinin reis-i cumhur tarafından seçilmesi ve reis-i cumhurun bakanları, meclis üyeleri arasından veya dışarıdan seçmesi şeklindedir. İkinci görüş, kabine reisinin meclis tarafından seçilmesi, bakanların meclis üyeleri arasından teşkil etmesi merkezindedir. Birinci şekilde vekiller bakan yetkisinde bulunacaktır. İkinci şekilde vekillerin yetkisi pek az artacaktır. Meclis içerisinde ise, kabine reisinin meclis tarafından seçilmesi lehinde bir cereyan vardı³⁶. Görüldüğü üzere Mustafa Kemal'in hangi yetkilere daha doğrusu seçilecek reis-i cumhurun yetkileri noktasında görüş farklılığı bulunmaktadır. Bunun yanında kabine reisini kimin seçeceği hususu da tartışma konusu olmuş, bazıları reis-i cumhurun kabine reisini atamasını isterken, bazı kesim ise meclis tarafından atanmasını daha uygun görmektedir. Bu konuyla ilgili basında hararetli tartışmalar olmuştur. Meselâ Hakkı Tarık, köşe yazısında her reisin meclisi olmadığını, buna karşın her meclisin bir reisi olduğunu;

³⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul 2007, s. 446.

³⁵ "Yeni Şekl-i Hükümetimiz Hakkında Ankara'da İki Cereyan", *Vatan*, 30 Eylül 1339, s. 1.

³⁶ *Agm.*, s. 1.

“Şimdi hulasa ederek ifade edelim ki, bizim reis-i cumhurumuz, bizim meclisi-mizin reis-i olacak, meclisimizin reisi icrâ işlerinin de başında bulunacaktır. Meclis her zaman ictimâya kâdirdir. Kendi dâhil ve hâricinde meclisin hukuk ve salâhiyeti-ne muâdil veya bu hukuk ve salâhiyetin fevkinde bir hak ve salâhiyeti haiz hiçbir makam olamaz. Meseleyi hâlâ tatbik edelim”³⁷ sözleriyle açıklamaya çalışmıştır.

Mehmet Asım da, Mustafa Kemal’in hem devlet reisi, hem meclis reisi, hem de fırka reisi olmasını tasvip ederek Ahmet Emin Bey’in “Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın hem devlet reisi, hem millet meclisi reisi, hem de fırka reisi olmasını tasvip edenler dalkavuk, bu hareket müşarünileyhin millet nazarındaki mevkesine gafîlâne bir tecavüzdür”³⁸ sözlerini eleştirmektedir.

Çünkü Ahmet Emin Bey, bundan birkaç ay evveline kadar Gazi Paşa ile İzmit görüşmesinde³⁹ bu fikirleri kabul etmişti. Aradan kısa bir zaman geçmesine rağmen onun bu fikrinden ani dönüş yapmasına şaşkınlıkla bakmaktadır. Bütün bu tartışmalar devam ederken asıl karar *Mütehassıslar Encümeni*’nden çıkacak ve onların aldığı karara göre reis-i cumhurun yetkisi belli olacaktı. Bu encümen, Ankara’da toplanıyor ve başında da Mustafa Kemal Paşa bulunuyordu. 13 Ekim tarihinde toplanan bu encümen hem reis-i cumhurun yetkisi, hem de cumhuriyetin kabul edilmesi hususunda çalışmalar yapıyordu. 13 Ekim tarihli *Vakit* gazetesinde; “Bugünkü müzâkare neticesinde maddelerden birine devletin şekli cumhuriyet olduğunun ilavesi tasvip edilmiş, fakat henüz riyâset ciheti konuşulmamıştır”⁴⁰ denilerek çalışmalardan açıkça bahsedilmiştir. Bunun yanında reis-i cumhurun yetkilerinin çok fazla olmayacağı, meclisin yine yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplayacağı hakkında basında haberler yer almıştır. Özellikle de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ruhuna dokunulmaması fikri kabul görmekteydi⁴¹. Sürekli toplanarak uzun çalışmalar yapan *Mütehassıslar Encümeni*, meclisin alacağı durumu, süresini, devletin şeklinin ne olacağını ve reis-i cumhurun yetkisini görüşmekteydi. Fakat herkes kendi açısından durumu değerlendirip farklı yorumlar yapıyordu. En mutabık kalınan nokta ise, yeni devlet şeklinin cumhuriyet olacağı hususu idi. Bununla beraber en hararetli tartışılan

³⁷ Hakkı Tank, “Hükümetimizin Şekli”, *Vakit*, 7 Teşrin-i Evvel 1339, s. 3.

³⁸ Mehmet Asım, “İzaha Muhtaç Noktalar”, *Vakit*, 8 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

³⁹ Mustafa Kemal Paşanın, saltanat ve hilâfet konusunda alınan kararların halk üzerinde ne gibi etkiler yaptığını belirlemek amacıyla çıktığı Batı Anadolu gezisinin en önemli bölümü, İzmit’e dönemin bazı İstanbul gazetelerinin başyazar ve yazar konumundaki gazetecilerle yaptığı “basın toplantısı” oluşturmaktadır. Bu basın toplantısıyla Mustafa Kemal Paşa, günün tartışma konusu olan çeşitli konularda gazetecileri aydınlatmayı ve onların kafalarındaki soru işaretlerini dağıtmayı düşünmüştü. Çünkü O, kamuoyunun ve özellikle İstanbul kamuoyunun aydınlatılması gerektiğine inanıyordu. Bunun için önce kamuoyunu etkileyecek en önemli araç olarak gördüğü gazetecilerle görüşerek, onlara ülkenin milletin gerçek durumunu tüm açıklığıyla anlatmak istemişti. Bu toplantı 16-17 Ocak 1923 tarihinde gerçekleştirilmiş ve bu toplantıya sorularıyla Ahmet Emin Yalman da katılmıştı. Osman Akandere, “Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar”, *Cumhuriyet’in 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 2004, s. 3.

⁴⁰ “Mütehassıslar Dün Teşkilat-ı Esasiye Maddelerini Tetkik Ettiler”, *Vakit*, 13 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁴¹ “Meclis Bütün Salahiyetlerini Muhafaza Edecek mi?”, *Tevhid-i Efkar*, 14 Teşrin-i Evvel 1339, s. 2.

konu da, reis-i cumhurun salâhiyetinin ne olacağı idi. Bu noktada günü gününe yapılan toplantılar hakkında gazetelerde haberlere yer verilmiştir.

Tevhid-i Efkâr'ın 15 Ekim tarihli nüshasında meclisin yetkilerinden ve Teşkilat-ı Esasiye'nin ne gibi unsurları barındıracağından bahsedilmiş ve "Kabine reisini reis-i cumhurun, kabine azâsını da kabine reisinin intihabı kabul edilmiştir. Yalnız kabine azâsı mutlaka mebus olacaktır"⁴² denilerek reis-i cumhurun yetkilerinin çok da abartıldığı gibi olmayacağına işaret edilmiştir. Yine aynı gün, *Mütehassıslar Encümeni*'nin toplantısında reis-i cumhurun yetkileri görüşülmüş ve reis-i cumhura cezaları affetmek gibi yetkilerin verilmesinin mevzuu bahs olduğu söylenmiştir⁴³.

Mütehassıslar Encümeni'nin toplanmasından bir gün sonra Ekrem isimli bir gazeteci şunları yazmıştır: "Encümenin içtimайдan evvel mütehassıslardan birkaç zat ile mülâkat ettim. Bana dediler ki: Encümenin temayülâtı, reis-i cumhura millet meclisini fesh ve kanunları reddetmek salâhiyetinin verilmemesi esasında temerküz etmiştir. Reis-i cumhura yalnız tekâlif-i kanunide bulunmak hakkı bahş edilebilecektir." Görüldüğü üzere reis-i cumhura verilecek yetkiler tartışmasında 1876 Kanun-i Esâsi'de yer alan meclisi feshetme yetkisi bile gündeme gelmiştir. Bu da tartışmaların boyutunun ne derecede olduğunu göstermesi açısından gayet dikkat çekicidir. Yazara göre, o zamanda böyle bir yasayı kabul etmek mümkün değildi. Daha doğrusu bu encümenin başında bulunan Mustafa Kemal'in buna temâyül etmesi imkânsızdı. Çünkü o, "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" ilkesini bizzat kendisi kabul etmiş ve ettirmişti⁴⁴.

Reis-i cumhurun aynı zamanda meclis başkanlığı görevini de yürütmesi gerektiğini savunanlara karşı Ebuzziya Tevfik, sert bir dille karşı çıkmıştır: "Dünyada mevcut cumhuriyetlerden hiç birinde reis-i cumhur, aynı zamanda herhangi yasama meclisinin reisi olamaz. İki başkanlığı bir elde toplamayı istemek, devlet ve milletin bütün kuvvetini tek bir kişiye terk ve tevdi eylemek demektir. Bu suretle ise hâkimiyet-i millîye esasının tamamıyla haleldar olacağı şüphesizdir"⁴⁵. Ebuzziya Tevfik, bunun encümen tarafından kabul edilmemesini önemli bir

⁴² "Teşkilat-ı Esasiye ve Cumhuriyet Meselesi", *Tevhid-i Efkâr*, 15 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁴³ "Reis-i Cumhura Verilecek Salâhiyetler", *Vakit*, 15 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁴⁴ Ekrem, "Cumhuriyet İdare Hakkında Muvafık Görülen Proje", *Tevhid-i Efkâr*, 15 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1; "Reis-i Cumhur Mecisi Fesh, Kanunları Reddedebilecek mi?", *Tevhid-i Efkâr*, 17 Teşrin-i Evvel 1339, s. 3.

⁴⁵ Ebuzziya Zade, "Cumhuriyet Bahsi Tavazzuh Ediyor mu?", *Tevhid-i Efkâr*, 18 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1; reis-i cumhurun yetkileri konusunda da Halk Fırkası içerisinde ayrılıklar başlamıştı. Örneğin Halk Fırkası içinde İsmail Canpolat'ın başını çektiği bir grup reis-i cumhura ilişkin olarak belli başlı esaslar belirlemişlerdi, bunlar şöyledir:

1- Reis-i cumhurun salâhiyetlerinin hâkimiyeti millîyeyi zedelemeyecek şekilde tespiti

2- Reis-i cumhurun her işe bilfiil müdâhale edememesi

3- Reis-i cumhurun Mustafa Kemal Paşa olmasıdır.

Bunun yanında Halk Fırkası rüesâsinin da bazı esasları vardı, bunlar:

1- Reis-i cumhurun aynı zamanda meclisin de reisi olması.

2- Gazi Paşa'nın hem reis-i cumhur, hem de reis-i meclis olmasıdır. Bununla beraber aynı gazetede Gazi Paşa'nın da memleketin icrâi ve teşrîî işlerini bilfiil idare etmek arzusunda olduğu bildirilmiştir. "Cumhuriyet Meselesi Hakkında Dönen Rivayetler", *Tevhid-i Efkâr*, 18 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

adım olarak görür ve kabul edildiği takdirde mutlakıyetten başka bir şey olmayacağını söyler. Görüldüğü gibi reis-i cumhura verilecek yetkiler, kimin reis-i cumhur seçileceğinden daha fazla haber ve tartışma konusu olmuştur. Bunun yanında en çok bahis mevzusu ve eleştiri okları ise Mustafa Kemal'e yönelmiştir. Çünkü reis-i cumhura verilecek yetkiler ve dolayısıyla Teşkilât-ı Esâsiye'nin değiştirilmesini temin edecek olan encümenin başında Mustafa Kemal bulunuyordu. Ancak hiç kimse de Mustafa Kemal haricinde farklı bir isim üzerinde durmamıştır.

3.2. MUSTAFA KEMAL'İN REİS-İ CUMHUR SEÇİLMESİ

Daha önce bahsedildiği gibi, hükümet bunalımının yaşanması ve bu bunalımı aşmak için yapılan girişimlerin de başarısız olması üzerine 29 Ekim'de parti grubu toplanmış, Fethi Bey'in başkanlığı altında yeni Vekiller Heyeti okunmuştu. Fakat bu heyetin zaafından bahsedilerek şiddetli bir müzâkere başlamıştı. Bu sırada Saruhan Mebusu Vasıf Bey söz alarak; "*Gazi Mustafa Kemal Paşa reisimiz ve büyüğümüzdür. Paşa hazretleri vaziyeti görüyorlar. Düşünsünler ve münâsip Heyeti Vekile'yi hazırlayarak*" kendilerine teklif vermesini ve onun vereceği teklifi kabul edeceklerini bildirmiştir. Bunun üzerine takrirler verilmeye başlanmış ve son takriri de Sinop mebusu Kemalettin Sami Paşa ile İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey vermişti. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelmiş ve saat 13.00'e kadar müsaade isteyince görüşme bu saate ertelenmişti⁴⁶.

Mustafa Kemal, fırkanın öğleden sonraki ikinci toplantısında hazır bulunmuş ve buhranın esasından halli için şu esasın kabulünü teklif etmişti: "*Türkiye Devleti'nin şekli-i hükümeti cumhuriyettir. Türkiye cumhuriyetinin dini, dinî İslam'dır. Lisanı resmi Türkçedir. Türkiye reis-i cumhuru Millet Meclisi heyeti-i umumiyesi tarafından ve azası arasından yalnız bir devre-i intihâbiyeye mahsus olmak üzere intihap edilir. Yeni reis-i cumhur intihap edilinceye kadar, vazife-i riyâset devam eder. Reis-i cumhurun tekrar intihabı caizdir. Reis-i cumhur devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe meclise, Heyet-i Vekile'ye riyaset eder...*"⁴⁷ Mustafa Kemal'in bu önerileri uzun müddet görüşüldükten sonra cumhuriyetin ilanı kabul edilmiştir. Cumhuriyetin kabul edilmesi kararlaştırıldıktan hemen sonra bu kez de reis-i cumhur seçimine geçilmiştir.

Gece saat 20.45 civarında TBMM'de cumhuriyet rejimi kabul edildikten sonra, konu reis-i cumhurun seçilmesi yönünde bir şekil almış ve bu konuyla ilgili olarak Konya mebusu Eyüp Sabri Efendi, acilen reis-i cumhur seçilmesini ve buna müteakip yüz bir pare top atışının yapılmasını teklif etmiş-

⁴⁶ "Halk Fırkası'nın Dün Akdettiği İki Mühim Celse ve Cumhuriyet Kararı", *Vatan*, 30 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1; "Yeni Türkiye Devleti'nin Şekli-i Hükümeti Cumhuriyettir", *İkdam*, 30 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁴⁷ "Fırka'nın İçtimaindan", *Vakit*, 30 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1. Bu müzakereler parti grubu içerisinde yapıldığı ve Meclis'te yapılmadığı için zabıt ceridelerinde sadece reis-i cumhur seçimlerinin kayıtları mevcuttur. Bu yüzden cumhuriyetin parti grubunda kabul edildiği görülmür.

tir⁴⁸. Eskişehir mebusu Emin Bey de konuşmasında, reis-i cumhurun iki intihap devresi için seçilmesini ve başvekili de Amerika ve Fransa’da olduğu gibi reis-i cumhurun ataması gerektiğini söylemiştir⁴⁹. Bunun ardından Mecliste oturuma katılan 158 vekilin⁵⁰ tamamının oyunu alan Mustafa Kemal reis-i cumhur seçilmiştir. Seçimin ardından bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında seçim sonucundan dolayı vekillere teşekkür etmiştir. Bundan sonraki çalışmalarında arkadaşlarının ve Türk milletinin itimadına layık olacağını söyleyerek konuşmayı fazla uzatmamış ve konuşmasını “*Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır*”⁵¹ sözleriyle noktalamıştır.

Hâkimiyet-i Milliye “*Bütün Türkiye Sürur İçinde*” başlıklı yazısında; “*bilhassa reis-i cumhuremiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini bu mevki-i âli de görmek bütün Türkleri sevindiren en mühim bir hâdise halinde tecellî etmiştir*”⁵² sözleriyle Mustafa Kemal’in reis-i cumhur seçilmesini büyük bir sevinçle duyurmuştur. Bu tür haberler basının genelinde yer almış ve ülke genelindeki kutlamalara yer verilmiştir⁵³.

Halk tarafından büyük memnuniyet yaratan Mustafa Kemal Paşa’nın reis-i cumhur seçilmesi, hemen hemen her kesimde olumlu bir olay olarak karşılanırken en çok tartışma mevzusu da bu olayın çok kısıtlı bir zaman içerisinde kabul edilmiş olmasıdır. Daha cumhuriyet ilan edilmeden evvel Mustafa Kemal’in reis-i cumhur olmasına herkes kesin gözüyle bakmakla birlikte, ondan başkasının reis-i cumhur olması yönünde hiçbir işaret de görülmemektedir. Fakat onun hangi yetkilere sahip olacağı ve aynı zamanda meclis ve fırka başkanı olup olmayacağı en önemli tartışma konuları arasındaydı. Hatta o dönem gazetelerinde Mustafa Kemal’in her üç görevi de birlikte yürüteceği kesin bir dille savunuluyordu. Fakat Mustafa Kemal’in reis-i cumhur seçilmesinden sonra, meclis başkanlığına Fethi Bey seçilmişti. Fırka reisliğini de memleket işlerini yürütmeye bir engel olarak gördüğünden, bu görevi de bırakması beklenmiş ama yalnızca İsmet Pa-

⁴⁸ “Türkiye Devleti Bir Cumhuriyet İdare Olarak Tesis Eyleyen Büyük Millet Meclisi’nin Tarihi Celsesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Evvel 1339, s. 2.

⁴⁹ “Meclis’te Devletin Cumhuriyet Şekli Tavzih Eden Müzakerat”, *İkdam*, 1 Teşrin-i Sani 1339, s. 3.

⁵⁰ II. Meclis döneminde 332 milletvekili olmasına rağmen bunlardan sadece 1581 toplantıya katılmıştır. Bu vekillerden geriye kalan 174’ü davet olunmamış olacak ki böyle mühim bir günde Meclise dâhil olmamış olsunlar. Bu dönemki vekil listeleri için bkz. *TBMM Albümü 1920-2010*, 1.Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 79-122. Ancak Tevhid-i Efkâr gazetesi 2.Dönem milletvekilleri sayısını 286 olarak vermektedir. Bkz. “Cumhuriyet Tesisinde Sülûsan-ı Ekseriyet Meselesi”, *Tevhid-i Efkâr*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 2.

⁵¹ “Reis-i Cumhuremizin Hitabesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁵² “Bütün Türkiye Sürur İçinde”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁵³ Mesela Tevhid-i Efkâr gazetesi; “*Mustafa Kemal reis-i cumhur seçildikten sonra memleketin dört bir tarafında şenlikler yapılmış ve halk büyük bir sevgi gösterisinde bulunmuştur. Bu şenlikler Kars’tan Edirne’ye kadar memleketin her köşesinde büyük halk kitleleri tarafından Gazi Paşalarına adeta minnettarlıklarının ifadesi olarak sabahlara kadar kutlama ve şenlikler yapmışlardır*” şeklinde memleketin genelinde yapılan kutlamaları haber yapmıştır. “Cumhuriyet Tezahüratı”, *Tevhid-i Efkâr*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 2.

şa'ya vekâleten bırakmıştır. Tabii bu gelişmeler onun olumlu ya da olumsuz eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştur.

3.3. MUSTAFA KEMAL'İN REİS-İ CUMHUR SEÇİLMESİ VE CUMHURİYET MESELESİ HAKKINDA OLUMLU ELEŞTİRİLER

Eylül ayından itibaren başlayan cumhuriyete ve reis-i cumhurluğa yönelik eleştiriler cumhuriyetin ilanına, hatta ilan edilişinden sonrasına kadar devam etmiştir. Aslında görünürde kimse Mustafa Kemal'in reis-i cumhur seçilmesine ve cumhuriyete karşı görünmemekte, bu şeklin muvafık olduğu yönünde görüşler beyan etmekteydiler. Fakat durum böyle olmakla birlikte, herkes kendine göre bir çözüm yolu üretmeye çalışmış ve bunun sonucunda büyük ayrılıklar ortaya çıkmıştır.

Örneğin *Tanin* gazetesinde “*Cumhuriyet Bahsi İki Kafadar*” başlıklı yazıda ilan edilecek şeklin araştırılmadan acilen ilan edilmeye çalışılmasını ve bunun da şekilden ileri gidemeyeceği, önemli olanın ise muhteviyatın olması gerektiği belirtilmişti. Fakat yine de Türkiye için en uygun şeklin cumhuriyet olacağı üzerinde hemfikir diler⁵⁴. Cumhuriyetin ilanından 19 gün önce *Vakit* gazetesinde de bu mevzuya değinilmiş; “*Şimdiye kadar yani Türkiye Büyük Millet Meclisi ile idare olunduğundan beri, Türkiye Cumhuriyeti'nin reis-i cumhur vazifesini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başkanı ifâ etmekte idi. Zaten bu cihetin Teşkilât-ı Esâsiye'de çok açık bir ciheti vardır*”⁵⁵ yazısıyla da aslında yeni olan bir şeyin olmadığı sadece var olanın tasdik edildiği belirtilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanının hemen ertesi gününde Ahmet Cevdet Bey, *İkdam* gazetesinde yazmış olduğu “*Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet, Cumhuriyetin Unvanı*” başlıklı makalesinde, Vekiller Heyeti'nin istifasından sonra Mustafa Kemal'in bazı teklifler verdiğini belirterek, bunların gayet olumlu olduğunu söyler. Ve şöyle devam eder sözlerine: “*Bu tekliflerden anlaşılıyor ki Gazi Paşa, Cumhuriyet, Riyaset, Kabine Teşkilâtı hakkında en ileri devletlerde mu-teber olan usule meyl etmiştir. Şimdi mesele tabiliğe döndü. Dedikodulara nihayet verildi*”⁵⁶. Burada dedikodu olarak bahsedilen şey, daha önceden Mustafa Kemal'in yetkilerinin çok fazla olacağı yönünde basında yer alan haberlerdir. Bunun yanında meclisi diktatörlükten alıkoyacak bir kuvvet mesela ayan meclisi tarzında bir organın gerekliliğini vurgulamıştır.

⁵⁴ “Cumhuriyet Bahsi İki Kafadar”, *Tanin*, 25 Eylül 1339, s. 3.

⁵⁵ “Cumhuriyet Meselesinin Aslı Nedir?”, *Vakit*, 10 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1. Buradaki görüşlerden cumhuriyetin fiilen var olduğu, bununla birlikte reis-i cumhurun da isim verilmesi de Mustafa Kemal Paşa olduğu belirtilmiştir. Aslında basında özellikle Mustafa Kemal isminin önüne hiçbir isim çıkmamıştır ancak bir istisna bunun dışında tutulabilir. 19 Ekim tarihli *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın reis-i cumhur olmayacağı ve riyaseti cumhura Fevzi Paşa'nın intihap edileceği hakkında bazı muhabirler tarafından verilen haberlerin asılsız olduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın Millet Meclisi reisi ve reis-i cumhur olmasının kesin olduğu yazılmıştır. “Mustafa Kemal Paşa'nın Reis-i Cumhur Olması Katiyen Mukarrerdir”, *Tevhid-i Efkâr*, 19 Teşrin-i Evvel 1339, s. 3.

⁵⁶ Ahmet Cevdet, “Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet, Cumhuriyetin Unvanı”, *İkdam*, 30 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

İkdam gazetesinin “Teşkilât-ı Esasîyemiz Vuzuh Kesb Etti” başlıklı köşe yazısında ise, her ne kadar cumhuriyet yeni ilan edilmiş olsa da, aslında bu devlet şeklinin saltanat yıkıldığı zaman teessüs etmiş olduğunu ve reis-i cumhurun hukukunun tespit edilip onun seçilmesiyle belirsiz kalan hususların tamamlandığını yazmaktadır⁵⁷. *Hâkimiyet-i Milliye*’de ise reis-i cumhur seçilen Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yorumlar yapılmış; “*Meclis her türlü tereddütlere nihayet vermek ve şimdiden faaliyete geçerek yeni devlet esaslarının icap ettirdiği müesseseleri vücuda getirmek için Gazi Paşa Hazretlerini cumhuriyet riyasetine intihab etti*”⁵⁸ denilerek yapılacak inkılaplara işaret etmiştir.

İster İstanbul basınında olsun, ister Anadolu olsun, Mustafa Kemal Paşa’nın reis-i cumhur seçilmesi doğal olarak karşılanmış, ona yapılan eleştiriler de bu yönden ziyade usule yönelik olmuştur. Aksi takdirde hiç kimse Mustafa Kemal’in şahsından dolayı onu bir eleştiriye tabi tutmamıştır. Zaten olumlu yaklaşımların en önemli sebebi onun artık millî bir kahraman olması ve bu mevkie en layık kişi olarak görülmesidir.

3.4. MUSTAFA KEMAL’İN REİS-İ CUMHUR OLMASI VE CUMHURİYET MESELESİ HAKKINDA OLUMSUZ ELEŞTİRİLER

Mustafa Kemal’in reis-i cumhur seçilmesi ve cumhuriyetin ilanı sürecinde, olumlu eleştiriler olduğu kadar olumsuz eleştirilerle de karşılaşmıştır. Burada ilk eleştiri okları Teşkilat-ı Esasîye Kanunu’nun değiştirilmesi ile ilgili toplanan encümenler üzerinde yapılmıştır. Mustafa Kemal’e verilecek olan yetkiler *Mütehassıslar Encümeni*’nin alacağı karara bağlıydı. Ancak encümenin alacağı bu karar kesinlik taşııyordu. Çünkü bunun hem Halk Fırkası’nda, hem de mecliste onaylanması gerekiyordu. Buna bağlı olarak encümen bu değişikliğin ilk safhası olacaktı. Fakat bunun çalışmalarının ne kadar süreceği ise belli değildi.

Ahmet Emin Bey “*Tadilât Teklifi*” başlıklı köşe yazısında, *Mütehassıslar Encümeni*’nin çalışmalarının henüz sürdüğü ve bu çalışmaların sonucunun ortaya çıkmadığı, ayrıca yaklaşık iki üç ay daha bu encümenin işlerinin süreceğinin söylenmesi, buna karşın meclisin devletin şeklini değiştirme hususunda, hemen bir karara varılması yönünde toplanmasına şaşırılmaktadır. Çünkü ona göre, bu encümen apar topar çalışmalarını bitirmiş ve yan-

⁵⁷ “Teşkilât-ı Esasîyemiz Vuzuh Kesb Etti”, *İkdam*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1. Aynı şekilde *Hâkimiyet-i Milliye*’de de; “*Şimdiye kadar müphem kalmış bazı hükümlere vuzuh veren bir karar mahiyetinde telâkki edilebilir... Bu şekli devlet daha saltanat kaldırdığı dakika tesis etmiştir... Reis-i cumhurun hukuku ve salahiyetleri tayin edilerek ve reis-i cumhur intihap olunmak suretiyle*” bu işin tamamlanmış olduğu yazılmıştır. Bkz. “İlk Cumhuriyet ve İstanbul Gazeteleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1339, s. 3.

⁵⁸ “Büyük Millet Meclisi Dün Gece...”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1. Nitekim ertesi günkü gazetede de inkılapların cumhuriyetle sınırlı olmadığı ve devletin geleceği yönünde bir haber yapılmıştır: “*Türkiye Cumhuriyeti nasıl tabii bir Doğu’nun tecellisi ise oranın reisi de öyle tabii bir intihapla mevkisine geçti. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk reisi kadar ismi üzerinde icmâ-i ümmet tecelli etmiş bir isim nadirdir. Gazi Paşa bu memleketin son yenilikçisidir. Lâkin Lozan musalahası ve muzafferiyet onun son eseri değildir*”. Bkz. “Cumhuriyet ve O”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

gından mal kaçırırçasına bu şekil kabul edilmiştir. Bu şekilde kabul edilen bir sistemin yararlı olamayacağı görüşünü savunmuştur⁵⁹.

İkdam gazetesinde “*Teşkilât-ı Esâsiyemiz Vuzuh Kesb Etti*” başlıklı makalede, vekiller heyetinin seçiminden bahsederek, bunun ileri ülkelerdeki uygulamalarla aynı doğrultuda olduğu ve bunun da memnuniyet verici bir durum arz ettiğinden övgüyle bahsedilmiştir. Ancak meclisin elindeki yürütme yetkisinden hareketle, kuvvetler birliği ilkesi eleştiriye tabi tutulmuştur⁶⁰. Cumhuriyetin ilanı ve dolayısıyla Mustafa Kemal’in de reisi-i cumhur seçilmesine müteakip tebrik telgraflarının geldiği bir sırada, Darülfünun Talebe Birliği bu durumu kutlamamıştır. Bu haber *Tevhid-i Efkar* gazetesinde “*Darülfünun Talebesi Cumhuriyeti Tebrike Lüzum Görmedi*” alt başlıklı yazısında şu şekilde yer almıştır:

“*Cumhuriyetin ilanı meselesi dün darülfünun talebesi arasında büyük bir mü-nakaşayı mucip olmuştur. Yeni şekl-i hükümetin ilanı dolayısıyla fakülteler dün tedrisatı tatil etmişlerdir. Talebe birliği heyet-i idaresi, talebe namına yeni şekl-i hükümeti tebrik etmek lazım gelip gelmeyeceği hakkında heyet-i umumiyeden, bir karar almak için öğleden evvel darülfünun binasında 350’yi aşkın talebenin katılımıyla bir toplantı yapmıştır. Toplantıda, bir sene evvel (hâkimiyeti milliye) yi tebrik eden darülfünun birliğinin, her türlü siyâsî cereyanlara seyirci kalması ve her yerde icra-yı nüfuz eden siyasetin darülfünuna giremeyeceği kanaati izhar edilmiş ve cumhuriyetin geçen sene tebrik edilen hâkimiyeti milliye’nin teyidinden başka bir şey olmadığı için tekrar tebrike lüzum kalmadığına karar verilmiştir*”⁶¹.

Yine aynı gazetede, 29 Ekim seçimlerindeki sayısal oranlar üzerinden bir eleştiri yapıldığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal’in reis-i cumhur seçilmesi 158 mebusun oybirliği ile karar verilmişti. Ancak Meclis’teki mebus sayısı toplamda 286 idi⁶². Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ise önemli meselelerde meclisin 3/2 lik çoğunluğu gerektirdiğini söylemiştir. Bu sayı ise 190 olarak hesaplanmaktadır. Ancak bu seçimde 190’ın altına düşülmüştür. Bu meseleyle ilgili Ali Fuat Paşa’nın da görüşünü alan gazete, onun ifadelerini şöyle yazmıştır: “*Böyle bir tadilâta lüzum görüldüğü takdirde bunun için Meclis’in sülûsan ekseriyet lazım olduğu unutulmamalıdır.*” Ayrıca Ali Fuat Paşa, esasen mevcut ve teamül olan kaideye göre, Büyük Millet Meclisi karar alırken bu kaideyi göz önüne alması gerektiğini, buna dikkat edilmediğine göre, bu değişikliği hukuken geçersiz kabul etmese de sakat bir durum olarak görmektedir⁶³.

⁵⁹ Ahmet Emin, “Tadilat Teklifi”, *Vatan*, 30 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁶⁰ “Teşkilât-ı Esâsiyemiz Vuzuh Kesb Etti”, *İkdam*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁶¹ “Darülfünun Talebesi Cumhuriyeti Tebrike Lüzum Görmedi”, *Tevhid-i Efkar*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 2.

⁶² Bu sayı TBMM milletvekilleri albümünde daha önce belirtildiği üzere 332 olarak gözükmektedir. Bkz. *TBMM Albümü 1920-2010*, 1.Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 79-122.

⁶³ “Cumhuriyet Tesisinde Sülûsan-ı Ekseriyet Meselesi”, *Tevhid-i Efkar*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 2.

Ahmet Emin Bey de, “Cumhuriyet’in İlanı” başlıklı makalesinde, hem Mustafa Kemal’in reis-i cumhur seçilmesinin, hem de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun memleket için çok faydalı olmalarının yanında, bir iki saat içerisinde müzâkerelerin yapılmasının ve ardından devlet şeklinin değiştirilmesinin tarihin hiçbir döneminde rast gelinmeyecek hızda gerçekleşmesini emrivâki olarak değerlendirmektedir. Ayaküstü okunup kabul edilen bir kanunun milletin selâmet ve devamını asla temin edemeyeceğini iddia etmiştir⁶⁴. *Tevhid-i Efkar* gazetesi; “Millet Meclisi’nde Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi” başlıklı haberinde; “Evvelce teenni ile ciddi tetkik ile ittihâzı düşünülen bu kararın sonra böyle tepeden inme bir şekilde takrir ettiği celsedeki müzâkeratı evlatlarımız merak ile okuyacaklardır”⁶⁵ demek suretiyle cumhuriyetin ilanını daha doğrusu ilan ediliş biçimini eleştirmiştir.

Bu arada reis-i cumhurun maaşı meselesi de eleştirilen konulardan biri olmuştur. Bu konuda *İkdam* gazetesi, “Reis-i cumhur’un Maaşı” başlıklı yazısında; “Maaş ve tahsisât olarak 10 bin lira verilecek. Reis-i cumhur için şehri 5 bin lira maaş, 5 bin lira muhassasat itası muvazene-i maliye encümeninde ekseriyetle tespit ve kabul edilmiştir. Halife’nin tahsisatının artırılması veya iyileştirilmesine dair hiçbir muamele geçmemiştir”⁶⁶ denilerek Halife ile reis-i cumhur karşılaştırılması yapılmıştır.

Mustafa Kemal’in reis-i cumhur seçimi ve cumhuriyetin ilanının birlikte yapılmış olması, her iki mevzuyu da gazetelerin bir arada değerlendirmesine neden olmuştur. Mustafa Kemal’in seçimi hususunda gazetelerde aşırı bir karşı çıkma görülmemesine rağmen, cumhuriyetin ilanının şekli noktasında önemli eleştiriler yapıldığını görürüz. Özellikle rejim değişikliği gibi önemli bir inkılâbın habersizce ve sayıca kısıtlı bir mebusla yapılması, ayrıca müzâkerelerin meclis grubu yerine fırka grubunda yapılması eleştirilerin merkezini oluşturmuştur.

4. MUSTAFA KEMAL’İN 2. KEZ REİS-İ CUMHUR SEÇİLMESİ

Reis-i cumhurun seçiminden yaklaşık bir hafta evvel, Cumhuriyet Halk Fırkası bir kongre tertip etmiş ve bu kongrede yeni bir nizamname kabul edilmişti. Bu kongrede Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Genel Başkanı’nın Gazi Mustafa Kemal olduğu belirtilmiştir. Ayrıca genel başkanın seçimiyle ilgili de düzenlemeler yapılmış, Mustafa Kemal “değişmez genel başkan” kabul edilmiştir⁶⁷. Kendisinin reis-i cumhur olması sebebiyle genel başkanlığı

⁶⁴ Ahmet Emin, “Cumhuriyet’in İlanı”, *Vatan*, 31 Teşrin-i Evvel 1339, s. 1.

⁶⁵ “Millet Meclisinde Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi”, *Tevhid-i Efkar*, 1 Teşrin-i Sani 1339, s. 4.

⁶⁶ “Reis-i Cumhurun Maaşı”, *İkdam*, 29 Teşrin-i Sani 1339, s. 1.

⁶⁷ “Büyük Kongre Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Nizamnamesini Dün Müzakere ve Kabul Etti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Teşrin-i Evvel 1927, s.1. Bu kongre *Vakit* gazetesinde; “Memleketin her tarafında sarsılmaz bir emniyet, asayişin hükümler olması en evvel nasb-ı nazar edilen noktadır. Sanayi-i nefise meselelerinin inkişafına çalışılacak, ıslahat-ı maliyeye bilâ inkıta devam olunacaktır. Fırka, milletin iktisadî menafinî temin etmeyi birinci derecede haiz-i emniyet addet-

vekâleten İnönü yürütmüştür. 1927 yılının bir diğer özelliği de Mustafa Kemal'in bu tarihte "*büyük nutku*"nu okumuş olmasıdır. Bu sebeptendir ki basın, aşağı yukarı her gün bu haberi baş sayfada vermiş ve bununla ilgili gelişmeler sıralanmıştı. Bununla ilgili olarak Mustafa Kemal, ikinci kez reis-i cumhur seçilmeden evvel İstanbul Hukuk Fakültesi'nde yapmış olduğu konuşma hakkında bilgiler verilmekteydi⁶⁸.

Bu sırada basını meşgul eden bir diğer gelişme de meclisin yenilenecek olmasıydı. Basının merakla üzerinde durmuş olduğu bu konuda her gazete kendi duyumlarına göre, yeni meclisin konumu hakkında bilgiler vermiştir. Mesela *Vakit* gazetesinde yeni seçilecek meclis hakkında meclisin ne zaman açılacağı, divan başkanlıklarına kimlerin aday olacağı, İsmet Paşa kabinesinin yenileneceği ve reis-i cumhur seçiminin yapılacağından bahsedilmiştir⁶⁹. Aynı gazetenin ertesi günkü nüshasında, mecliste muhtemel olacak gelişmeler sıralanırken bu arada reis-i cumhur seçimi hakkında da bilgiler verilmekte, bu seçimin nasıl bir süreçte gerçekleşeceği;

"Yeni Meclisi Salı sabahı saat dokuz buçukta en yaşlı mebus olan Hasan (Antalya) Bey açacaktır. Kâzım (Giresun), Ziya Güher (Biga), Emin Arslan (Denizli) Beyler en genç mebuslardan olduklarından büyük ihtimal kâtiplik mevkiinde bulunacaklardır.

Meclisin küşadını müteakip Mehmet Asım (Artvin) Bey'den başlayarak bütün mebuslar yemin edeceklerdir. Sonra divan riyâseti intihabı yapılacak ve bunu reis-i cumhur intihabı takip edecektir. İntihap, Gazi Hazretlerine Kâzım Paşa Hazretleri tarafından öğleyin arz olunacak ve Gazi öğleden sonra iki celsede riyâsetinde yemin ve bir teşekkür nutku irat ederek riyâseti Kâzım Paşa'ya terk edeceklerdir."⁷⁰ Şeklinde duyurulmuştur. Ayrıca burada dikkati çeken durum Mustafa Kemal Paşa'nın ismini bile söyleme gereği duymadan onun tekrar reis-i cumhur seçileceği mutad bir iş olarak görülmektedir. Bu sebeple de basında reis-i cumhur seçimleri üzerine konuşma gereği fazla duyulmamıştır.

1 Kasım 1927 tarihli gazetelerde, meclisin açılıp reis-i cumhurun seçileceği haberi; "*İlk celse bu sabah dokuz buçukta toplanacak, mebusların seçimi yapılacaktır, divan başkanlığı seçiminden sonra reis-i cumhurun seçimi yapılacaktır. Fırka da gurup heyet-i umumiyesi tarafından divan başkanlığı ve kâtiplikleri için adaylar tespit edilmiş, reis-i cumhur seçimi görüşülmemiştir*"⁷¹ şeklinde yer almıştır.

mektedir." Şeklinde duyurulmuştur. "Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi Dün Hitam Buldu", *Vakit*, 24 Teşrin-i Evvel 1927, s.1. Büyük Kongre'nin 23 Nisan 1925 tarihinde toplanması gerekiyordu. Fakat olağanüstü şartlardan dolayı bu toplantı ertelenerek tüzüğün öngördüğü Büyük Kongre 2,5 yıllık bir gecikmeyle ancak 1927 yılının Ekim ayında yapılabildi. Bkz. Mete Tunçay, "CHF'nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.36, S.1, s. 281.

⁶⁸ "Gazimizin Hitabesi ve Gençlik", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Teşrin-i Evvel 1927, s. 1.

⁶⁹ "Yeni Meclis Salı Günü Küşad Ediliyor", *Vakit*, 30 Teşrin-i Evvel 1927, s. 1.

⁷⁰ "Yeni Meclis Yarın Sabah Açılacak ve İntihabat Yapılacaktır", *Vakit*, 31 Teşrin-i Evvel 1927, s. 1.

⁷¹ "Büyük Millet Meclisimiz Bugün Mukaddes Vazifesini İfaya Başlıyor", *Vakit*, 1 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

Millî Mücadele döneminde açılan ilk meclisten bu yana üçüncü meclis seçimi yapılacaktır. Falih Rıfkı'ya göre, İlk meclis istiklâl ve harp, ikinci meclis inkılâp ve ıslahat meclisi idi. Üçüncü Millet Meclisi'nin vazifesi, genç Türk demokrasisinin ıslahat işlerini tamamlamak olacaktır⁷².

İkdam gazetesinde de, reis-i cumhurun yeniden seçileceğine dair haber ve bununla birlikte yeni bir kabinenin oluşturulacağı “ *Fırka gurubunda intihâbât yapıldı. Yeni kabine etrafındaki şâyialar devam ediyor. Büyük Millet Meclisi bugün açılacağına nazaran, netice yakında belli olacaktır*” başlığı ile haber ayrıntısına geçiliyordu. Haberin ayrıntısı ise şu şekildedeydi:

*“Yeni meclisle beraber, reis-i cumhurun tekrar intihabı lazım gelmektedir. Bundan maada kabine de istifasını verecek ve meclise yeni bir kabine listesi arz edilecektir... Yeni intihâbât üzerine reis-i cumhur riyâset-i mevkiinde yemin ettikten sonra kâbine istifasını verecektir”*⁷³.

Günlerce seçim hakkında gazeteler çeşitli haberlere yer vermişlerdir. Bu haberlerde, yeni meclisin divan başkanlığına kimin getirileceği, kâtipliklerde hangi üyelerin bulunacağı, meclisi açış konuşmasının nasıl yapılacağı, mebusların yemini, reis-i cumhur seçiminin nasıl bir süreç takip edeceği, reis-i cumhurun nasıl yemin edeceğine kadar her gazete bilgileri dâhilinde haberler vermişlerdir. 1 Kasım 1927 tarihinde reis-i cumhur seçimi öncesinde meclis içerisinde çeşitli seçimler olmuş ve bu seçimleri müteakip de reis-i cumhur seçimine gidilmiştir.

1 Kasım sabahı açılışı yapılan mecliste, en yaşlı üyenin açılışı yapması gerektiğinden Antalya mebusu Hasan Sıtkı Bey rahatsızlanmış ve yerine Trabzon mebusu Hasan Bey seçilmişti. Bunun ardından mebuslar yemin etmeye başlamışlardır⁷⁴. Seçimin akabinde Meclis reisliği, idare amirlikleri ve kâtipliklere seçim yapılmış ve öğleye kadar bu işler tamamlanmıştır⁷⁵. Bu seçimler bitince Mustafa Kemal Paşa kısa bir konuşma yapmış⁷⁶ ve bu konuşmasından sonra da reis-i cumhur seçimine gidilmiştir.

Reis-i cumhur seçiminden sonra, oyların sayımı işi başlamıştı. Sayım için mebuslar arasından kura ile dokuz kişi ayrılmış ve bu dokuz kişi meclis salonuna girerek oyları tasnif etmişti. Oyların sayımından sonra netice tayin etmiş ve Gazi Mustafa Kemal, 288 oy ve oy birliğiyle reis-i cumhurluğa se-

⁷² Falih Rıfkı, “Üçüncü Meclis”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

⁷³ “Fırka Gurubunda İntihabât Yapıldı”, *İkdam*, 1 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

⁷⁴ Mebusların o dönemde yemini şu şekildedir: “*Vatan ve milletin saadet ve selâmetine ve milletin bilâ kayd-ı şart hâkimiyetine mugayir bir gaye takip etmeyeceğime ve cumhuriyet esaslarına sadâkatten ayrılmayacağıma vallahi*”. “Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Devresi Dün İçtima...”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

⁷⁵ “Meclisin Küşadı”, *İkdam*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s. 1; “Üçüncü Büyük Millet Meclisi Bu Sabah Saat Dokuz Buçukta Açıldı”, *Akşam*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa burada kısaca şöyle bir konuşma yapmıştır: “*Efendiler, memleketimizin itilâsında, bundan evvelki Büyük Millet Meclisleri gibi pek yüksek ve muvaffakiyetli hizmetler ifâ edeceği tabii olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi'nin ilk içtimâi açılırken siz aziz arkadaşlarımı hürmet ve muhabbetle selamlar ve alkışlarım.*” “Gazi Hazretlerinin Mühim Bir Nutku”, *İkdam*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s. 2.

çildiği duyurulmuştu. Daha sonra meclis başkanının bu durumu yani reis-i cumhurluğa intihap olunduğunu Gazi Mustafa Kemal'e arz etmesi için meclis öğleden sonra 2'ye ertelenmişti. Reis Kâzım Paşa reis-i cumhurluğa seçildiğini Mustafa Kemal'e iletmış ve o da, muhafız alayı ile bir bando ve mızıkacı meclis avlusuna gelmiş, dış kapıda yolun iki tarafına polis ve jandarma sırayla durdurulmuş, Ankara Valisi, Belediye Başkanı, Polis Müdürü, Jandarma Kumandanı ve Merkez Kumandanı dış kapı dışında bulunmaktaydılar. Diğer taraftan Meclis Reisi Kâzım Paşa meclis kâtiplerinin ortasında Büyük Millet Meclisi binası önünde bulunuyordu. Reis-i cumhur, Başvekil İsmet Paşa ile birlikte meclise böylece gelmişti⁷⁷. Mustafa Kemal Paşa, meclise geldikten sonra yeminini etmiş ve bir konuşma yapmıştı.

Bu konuşmasında cumhuriyet rejiminin getirdiği yenilikler ve bunun halk üzerindeki etkileri üzerinde durmuştur. Ayrıca bundan sonraki süreçte de memleketin huzuru, birliği ve emniyeti için çaba sarf edeceğini ifade etmiştir⁷⁸. *Vakit* gazetesi de Mustafa Kemal Paşa'nın; "*Türk milleti mukadderatını Büyük Millet Meclisi'nin kifayyetli ve vatanperver eline tevdi ettiği günden itibaren karanlıkları sıyrıp kaldırmış ve ümitleri boğan felâketlerden milletlerin gözlerini kamaştıran güneşler ve zaferler çıkarmıştır*"⁷⁹ sözlerine yer vermiştir. *İkdam* gazetesi ise bu seçimi olumlu bulur ve bunun sebeplerini; "*Askerî zaferlerin kalıcı olması ve faydalı neticeler husule getirmesi için iktisadî ve malî ıslahata çalışmak asıl şarttır. Kazanılan büyük zaferden sonra Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, başında reis-i cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri olduğu halde, yalnız iktisadî ve malî ıslahat yapmakla kalmamış, Türkiye'yi ve Türk milletini asrî milletler arasına dahil eden inkılâpları her sahada icrâ ve tatbik etlemiştir*"⁸⁰ şeklinde sıralayarak, Mustafa Kemal'in yeniden intihabı olumlu ve beklenen bir gelişme olarak değerlendirmiştir.

Mustafa Kemal reis-i cumhurluğa seçilince memleketin çeşitli köşelerinde bu olay sevinçle karşılanmış ve kutlamalar yapılmıştı. *İkdam* gazetesinde İstanbul'daki kutlamalar şöyle bildiriliyordu:

"Gazi Hazretleri'nin tekrar reis-i cumhurluğa intihap edilmesinden dolayı dün saat 16.25'te şehrimizin muhtelif mahallerinden yüz bir pare top atılmış, limandaki bilumum sefâin ile Seyr-i Sefâin Şirket-i Hayriye, Haliç vapurları bayraklarla donatılmıştır"⁸¹. Seçimin ardından vilayetlere birer genelge gönderilerek durum-

⁷⁷ "Gazi Mustafa Kemal Hazretleri 288 Rey İle Müttefikan Reis-i Cumhurluğa İntihap Olundu", *İkdam*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

⁷⁸ "Gazi Hazretlerinin İkinci Defa Reis-i Cumhurluğa İntihapları Münasebetiyle Millete Beyannameleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

⁷⁹ "Reis-i Cumhuremiz Gazi Hazretlerinin Milletimize Beyannameleri", *Vakit*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

⁸⁰ "Gazi Mustafa Kemal Hazretleri 288 Rey İle Müttefikan Reis-i Cumhurluğa İntihap Olundu", *İkdam*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s.1.

⁸¹ *Ağm.*, s.1. Bu kutlamalar sadece İstanbul ile sınırlı kalmamış, İzmir, Konya gibi şehirlerde de kutlamalar yapılmıştır. "Gazi Hazretlerinin Riyaset-i Cumhura İntihapları Münasebetiyle", *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Teşrin-i Sani 1927, s.1.

dan haberdar edilmişlerdir⁸². Mustafa Kemal'in ikinci seçimi birincisine nazaran çok daha sessiz ve muhalefetsiz geçmiştir. Böyle bir muhalefetin görülmemesi, 1923'ten 1927'ye kadar geçen 4 senelik süre zarfında muhalefetin susturulmuş olmasıdır. Bu sebeptendir ki, gazetelerin köşe yazılarında ya da haberlerinde reis-i cumhur seçimi olumlu görülmüş, aşırı muhalif bir tavır gözlemlenmemiştir.

Mehmet Asım, *Vakit* gazetesindeki "*Reis-i cumhur İntihabı*" başlıklı makalesinde, reis-i cumhur seçiminden bahsetmiş ve toplam 316 vekile sahip olan mecliste sadece 28 vekilin seçime gelemediğini geriye kalan 288 vekilin seçime iştirak ettiğini söylemiştir. Eğer geriye kalan 28 vekil de gelmiş olsaydı onların da mutlaka Mustafa Kemal'e oy vereceklerini belirtmiştir. Makalenin sonunda ise Mustafa Kemal'in bugüne kadar pek çok büyük şahsiyet arasındaki farkının, onun gibi bu kadar genel bir itimat ile başkanlık mevkiini muhafaza etmiş başka kimsenin olmamasına bağlamıştır⁸³. Yakup Kadri de, onun reis-i cumhurluğa tekrar seçilmesini övmüş ve o, seçim yapıldıktan sonra kürsüye gelince alkışlar âdeti bir şelale olmuş ve bu sesleri Mustafa Kemal'in uyarması neticesinde kestiklerini söylemiştir⁸⁴. Mustafa Kemal'in ikinci kez seçimini bu şekilde övenler olduğu gibi onun şahsına yönelik sözlü saldırılar da olmuştur.

Necmeddin Sadak "*Tan'ın Makalesi*" adlı köşe yazısında, *Tan* gazetesinin Mustafa Kemal hakkında yazmış olduğu makaleyi; "*Gazi Hazretleri'nin yeniden reis-i cumhur intihap edilmelerini mevzu-u bahs ederek, bütün makalesini büyük adamın şöret, nüfuz ve şahsiyetine hasr eden Fransız muharriri en basit görüşlü adamların bile inkâr edemeyeceği bazı hakikatleri gizleyememiş, fakat diğer taraftan Türk inkılâbının mahiyetini hiç anlayamadığı gibi, Mustafa Kemal'in kudret ve nüfuzunu tahlil ederken derin hatalara düşmüştür*"⁸⁵ sözleriyle eleştiriyeye tabi tutar. Makalede eleştirilen hususlardan birisi, inkılâpların Türk milletin bünyesine uygun olup olmadığının münakaşa edilmesi gereken bir mevzu olduğu yönündeki yazıdır.

Tan gazetesinde Mustafa kemal Sovyet lideri Stalin ile faşist Mussolini ile karşılaştırılmakta ve bu durumu ağır bir şekilde eleştiren Necmeddin Sadak da; "*Mustafa Kemal'in kudret ve nüfuzu bütün ömrünce devam edecektir. Bütün Türklerin gece gündüz en samimi ve kalbî temennileri, bu büyük meclisin milletimiz üstünden eksik olmamasıdır. Fakat Tan muharriri şunu bilmelidir ki; Türk Cumhuriyeti, Türk inkılâbı insanlar gibi fânî değildir*"⁸⁶ sözleriyle karşılık vermektedir. Ağaoğlu Ahmet de, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde "*Tan'ın*

⁸² "Reis-i Cumhurun İntihabına Dair Vilayete Gelen Tebliğ Sureti", *Akşam*, 3 Teşrin-i Sani 1927, s. 2.

⁸³ Mehmet Asım, "Reis-i cumhur İntihabı", *Vakit*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s. 1-2.

⁸⁴ Yakup Kadri, "Reis-i cumhur İntihabı Vesilesiyle", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1927, s.1.

⁸⁵ Necmeddin Sadak, "Tan'ın Makalesi", *Akşam*, 10 Teşrin-i Sani 1927, s. 1.

⁸⁶ *Ağm.*, s. 1.

Mantıksızlıkları” adlı makalesinde, *Tan*’ın Millî Mücadele döneminden beri hep muhalif bir siyaset takip ettiğini ve Mustafa Kemal’in yeniden reis-i cumhurluğa seçilmesini yabancı basından, özellikle de Fransız basınından etkilenererek eleştirmesini mantıksızlık olarak niteledikten sonra, şu sözleriyle makalesini bitirir: “*Fransız dostlarımıza bir hakikati ihtar etmeyi vazife addediyoruz. Türk milleti Mustafa Kemal’i sever, ama pek sever. Ona dokunmak kadar hiçbir şey Türk milletini müteessir etmez. Fransız dostlarımızın bu hususta pek ihtiyatkâr olmaları, Türk-Fransız dostluğu nokta-i nazarından ehemmiyetle dikkat edilecek bir cihettir*”⁸⁷.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal’in reis-i cumhurluğa seçilmesiyle ilgili sadece *Tan* gazetesinde ki, o da Fransız bir gazetecinin haberini yayımlamıştır, bir eleştiri göze çarpar. Bunun haricinde bir eleştiri söz konusu olmamıştır.

5. MUSTAFA KEMAL’İN 3. KEZ REİS-İ CUMHUR SEÇİLMESİ

Meclisin yeni bir bütçe hazırlaması ve bu bütçenin 1932 yılına ait olması, ayrıca bütçeden taviz vermemek amacıyla meclisin yenilenmesi kararı alınmıştı. Bu sebeple de yeni meclis 5 Mayıs 1931 tarihinde toplanacak ve aynı gün de reis-i cumhur seçimi yapılacaktı. Aynı zamanda bu mevkiye yine Gazi Mustafa Kemal tek aday olarak girecekti. Bu hususla ilgili olarak, 28 Nisan tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yeni meclis ve reis-i cumhur seçiminin 5 Mayıs tarihinde yapılmasının kuvvetli bir ihtimal olduğu ve ilk celsede de reis-i cumhur seçiminin yapılacağı yazmaktaydı⁸⁸. Toplanacak olan meclisin ilk celsesinde başkanlık divanı ve reis-i cumhur seçimi yapılacaktı. Bunun yanında reis vekilleri için Hasan ve Refet Beylerin seçilmelerinden bahsedilmekteydi⁸⁹.

Reis-i cumhur seçimi öncesinde Ankara’da hummalı bir hazırlık göze çarpıyordu. Ankara dışında bulunan vekiller yoğun bir şekilde, trenlerle şehre gelmekteydiler. Bu sayede mecliste çoğunluğun sağlanması planlanıyordu. 5 Mayıs’ın programı; 1- Üyelerin yemini, 2- Başkanlık divanı seçimi 3- Reis-i cumhur seçimi, 4- Reis-i cumhurun yemini şeklinde olacaktı. Ayrıca meclisin Pazartesi celsesinin her yerden radyo ile dinlenebilmesi için gerekli çalışmalar yapılmıştı⁹⁰. Reis-i cumhur seçimi ile ilgili olarak *Hâkimiyet-i Milliye* şunları yazmaktaydı:

“Büyük Millet Meclisi öbür gün toplanıyor. Düünden itibaren yeni milletvekilleri Ankara’ya gelmeye başladılar. Bu sabahki iki trenle de birçok yeni mebus şehri-

⁸⁷ Ağaoğlu Ahmet, “Tan’ın Mantıksızlıkları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrin-i Sani 1927, s. 1-2.

⁸⁸ “Yeni Meclis Mayıs’ın Beşinde Kûşat Ediliyor”, *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1931, s. 1.

⁸⁹ “Meclisin İlk Celsesinde Riyaset Divanı ve Reis-i Cumhur Seçimi Yapılacaktır”, *Vakit*, 2 Mayıs 1931, s. 1.

⁹⁰ “Ruzname Hazırladı: Aza Tahlif ve Reis-i cumhur İntihabı İcra Edilecek”, *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1931, s. 1.

mize gelmiştir. Bu suretle Pazartesi günü mecliste hemen azanın hepsi hazır bulunacaktır. Meclisin pazartesi günü ictimâını kimin açacağı belli değildir. Ya en yaşlı aza veyahut muvakkat bir reis açacaktır. Dört kâtipliği meclisin en genç azaları Sivas mebusu Mehmet oğlu İsmail, Mersin mebusu Ferit Celal, Yozgat mebusu Avni ve Afyonkarahisar mebusu Ruşen Eşref Beylerin yapması muhtemeldir. Küşadı müteakip reis, reis vekillikleri, kâtip ve idare amirlikleri intihap edilmek suretiyle, Riyaset Divanı teşekkül edecek ve müteakiben reis-i cumhur intihabı yapılacaktır⁹¹.

Cumhuriyet gazetesinin Pazar nüshasında, mecliste celsenin açılabilmesi için 307 mebustan 109'unun mevcut bulunması gerektiği, ancak yarın çoğunluğun temin edileceği yazılmıştı. İlk celseye en yaşlı mebusun başkanlık etmesi lâzım geldiğinden celseyi İstanbul mebusu Abdülhak Hamit Bey'in açmasının kuvvetli olduğu ve Eğer Abdülhak Hamit Bey yarın sabahki trenle buraya ulaşmış olmazsa Meclisi Faik Bey⁹² (Kars)'in açacağından bahsedilmiştir⁹³. 4 Mayıs 1931 günü de meclis açılarak seçimler yapılmaya başlanmıştır.

Mecliste mebusların yemini, reis ve reis vekillikleri seçimi yapıldıktan sonra sıra reis-i cumhur seçimine gelmişti ki, İzmir Mebusu Halil Bey söz alarak bununla ilgili bir sorun olduğunu söylemiştir. Özellikle 31.maddedeki; *“Türkiye Reis-i cumhuru Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife-i riyaset yeni reis-i cumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir”*⁹⁴ ifadesine göre, reis-i cumhurun görev süresinin kısaltılmış olacağını söylemiştir. Meclisteki bu konuşma ve itiraz ertesi günkü gazetelerde yer almıştır⁹⁵.

⁹¹ “Millet Meclisi Öbür Gün Açılacaktır”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Mayıs 1931, s. 1.

⁹² Faik Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Manastır Askerî İdadisi'nden hocasıdır. Onunla ilgili olarak şu sözleri sarf eder: *“Manastır Askerî İdadisi'nde üç sene riyaziye muallimi bulunmak şerefine mübahiyim. Büyük dâhinin daha mektep sıralarında kemale ermiş olduğunu ve sınıfta ders anlatırken birinci sırada zeki gözleri ve vakur tavıyla diğer arkadaşlarından temayüz ettiğini takdir etmemek kâbil değildi. Gazi Hazretleri riyaziyede fevkalâde kudret ve kabiliyet göstermişti. Derin muhakemesi, kuvvelli mantığı ve ince tahlili ile bu gencin müstesna bir yaratılışa olduğuna ve memlekete büyük işler göreceğine kanaat getirmiştım”*. “4. Millet Meclisi Yarın Açılıyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Mayıs 1931, s. 1.

⁹³ “Dördüncü Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1931, s. 1.

⁹⁴ TBMMZC, Devre: 4, Fevkalade İctima, C.4, TBMM Basımevi, Ankara 1931, s. 3-6.

⁹⁵ Halil Bey, reis-i cumhur seçiminin fevkalâde olarak yapıldığını hâlbuki reis-i cumhur süresinin dört sene olduğunu bu nedenle de bu sürenin doldurulması gerektiğini şu sözleriyle açıklar: *“...Bu Meclis'in devre-i intihabiyesi önümüzdeki teşrinisaniden başlayarak dördüncü senenin teşrinisanisinde hitam bulacaktır. Hâlbuki önümüzdeki teşrinisanide altı ay vardır. Bugün riyasetcumhur intihabını yaptığımız takdirde dört sene müddete altı ay daha zammetmiş ve binâenaleyh Reiscumhurluk müddetini artırmış olacağız. Hâlbuki kanun sarahaten Reiscumhurluk müddetini dört sene olarak tespit etmiştir. Ben bazı rüfeka ile görüştüm, onların istinat ettikleri şey Reiscumhur olacak zatın Meclis azasından olması, mebus bulunması meşrut olduğu meselesidir. Fakat dikkat etmek lâzımdır ki, kanun Reiscumhur Hz.'nin intihabı için vasf ve şart olarak mebusluğu koyuyor. Dört senelik müddeti buna bağlamıyor. Eğer öyle bir şey olmuş olsaydı teccidi intihapta nasıl ki Meclis'in fevkalâde ictimâdır diyerek o müddeti devre-i intihabiyeye zammediyorsa Reiscumhurluk müddetini de zammetmek lâzım gelirdi.”* TBMMZC, Devre: 4, Fevkalade İctima, C.4, s. 3-6; “Yeni Meclis Dün Toplandı”, *Vakit*, 5 Mayıs 1931, s. 1; “Türk Teşkilat-ı Esasîyesi ve Reis-i cumhur İntihabı”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1931, s. 4; “Hukukçularımız Ne Diyor?”, *Vakit*, 7 Mayıs 1931, s.5; “Meclis'teki Münakaşalar”, *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1931, s. 4; “Millet Meclisinde”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mayıs 1931, s. 1.

Halil Bey meclisteki konuşmasının sonunda, reis-i cumhur seçilecek zata karşı bir husumet değil de sadece kanunun yerine getirilmesi konusunda bir endişesinin olduğunu beyan etmişti. Ardından da Kütahya mebusu Recep Bey, aslında meclisin müddetinin dört sene olduğu hususunda kanunda bir maddenin yer almadığını bu sebeple de Halil Bey'in yanılmış olduğunu söylemiştir⁹⁶. Recep Bey'in konuşmasının ardından Halil Bey'in soru önergesi kabul edilmeyerek reis-i cumhur seçimi normal bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Kemal'in 4 Mayıs 1931 tarihinde üçüncü kez reis-i cumhurluğa seçilmesi her gazetede baş haber olarak yayımlanmış ve bu süreçle ilgili bütün ayrıntılar aktarılmıştı. Bu haber *Hâkimiyet-i Milliye*'de "Mebuslar and içti. Kâzım Paşa reisliğe seçildi. Meclis Büyük Gazi'yi ittifakla reis-i cumhur seçerek ona yüksek itimadını ve derin şükranını teyit etti"⁹⁷ şeklinde duyurulmuştu. O gün saat 10'da önce grup toplantısı yapılmış, ardından da saat 12'de meclis toplantısına geçilmişti. Toplantı açıldığında bütün dinleyici yerleri ve elçilere ait locaların dolduğu görülmüştü. Bu yüzden dinleyicilerin bir kısmı ve killerin sıralarına oturtulmuştu. Meclis, en yaşlı üye olan Abdülhak Hamit tarafından bir konuşmayla açılmış ve ardından yeni mebusların yemin merasimine geçilmiştir⁹⁸. Meclisteki oylamalar sırasıyla yapıp azalar görevlerine başladıktan sonra, sıra reis-i cumhur seçimine gelmişti. Bahsedildiği üzere, Halil Bey seçimin uygunsuzluğu üzerine konuşmuş, ardından da Recep Bey, bu görüşe karşı çıkmış ve Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey'in konuşmasının ardından bu mesele kapanmıştı.

Reis-i cumhurun seçimi ile ilgili konuşmalar bittikten sonra seçime geçilmiştir. Oy verme işlemi tamamlandıktan sonra beş dakika ara verilmiş, bu aradan sonra da üçüncü oturum başlamıştır. Üçüncü oturum saat 6 buçukta toplanmıştı. Reis Kâzım Paşa, reis-i cumhurluğa 289 oy ve ittifakla Mustafa Kemal Paşa'nın seçildiğini ve seçim sonucunu hemen kendilerine bildirmek için celseyi yarım saat tatil edeceğini söylemişti⁹⁹. Meclis Reisi Kâzım Paşa Çankaya'ya giderek, seçim sonucunu reis-i cumhura bildirmiş ve o da, bunun üzerine Kâzım Paşa ile birlikte meclise gelmişlerdi. Meclisin önünde toplanan yüzlerce vatandaş Mustafa Kemal Paşa'yı coşkulu bir şekilde alkışlamışlar, Divan Başkanı ve Başvekil İsmet Paşa onu kapıda karşılamıştı¹⁰⁰. Mecliste de yoğun bir alkış ve tezahüratla karşılanan Mustafa Kemal burada bir konuşma yapmış ve konuşmasında;

⁹⁶ "Millet Meclisinde", *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mayıs 1931, s. 1.

⁹⁷ "Gazi Mustafa Kemal Üçüncü Defa Reis-i Cumhur İhtihap Olundu", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Mayıs 1931, s.1.

⁹⁸ "Yeni Meclis Açıldı Mebuslar Tahlif Edildi", *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1931, s. 1,5; "Yeni Meclis Dün Toplandı", *Vakit*, 5 Mayıs 1931, s. 1.

⁹⁹ "Yeni Meclisin İlk İçtimalı 5,5 Saat Devam Etti", *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1931, s. 5.

¹⁰⁰ "Gazi Mustafa Kemal Üçüncü Defa Reis-i Cumhur İhtihap Olundu", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Mayıs 1931, s.1.

“Muhterem efendiler;

Beni tekrar Türkiye Reis-i cumhuru intihap etmek suretiyle bizzat ve büyük milletimiz namına hakkımda gösterdiğiniz itimada teşekkür ederim. Bu teveccühün bana tahmil ettiği mesuliyetin ağırlığını müdrikim. Bunun icaplarını ifade muvaffakiyetim ancak aziz milletimizin muhabbet ve emniyetine ve celil heyetinizin ciddi yardımına vabeste olduğuna itikadım vardır. Bunu kemal-i samimiyetle arz ederim”¹⁰¹ diyerek ardından and içmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye reis-i cumhur seçimini 289 oyla gerçekleştirilmiş olarak gösterirken, *Vakit* gazetesi de bunu 282 olarak göstermiştir. *Vakit* gazetesinde bununla ilgili olarak kısaca şu habere yer vermiştir: “Halil Bey’in itirazı mecliste kabul görmeyince Reis-i cumhur intihabına geçilmişti. Gazi Hazretleri o sırada meclisin ittifakını teşkil eden 282 rey ile reis-i cumhurluğa seçildiler. Reis bu neticeyi tebliğ ettikten sonra meclis sürekli alkışlarla çınladı”¹⁰². Reis-i cumhur seçimi hakkında Siirt Mebusu Mahmut Bey, *Hâkimiyet-i Milliye*’deki “Gazi Reis-i cumhur” başlıklı makalesinde; “Dün Büyük Millet Meclisi’nde Millî Mücadele tarihinin en şerefli hatıraları sanki yeniden canlanmıştı. Gazi, Türk milletinin tabii reisidir. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal; kahraman Cumhuriyet ordusunun başında ne kadar yaraşıyorsa, aziz milletinin reisliğine de o kadar yaraşıyor. Gazi Mustafa Kemal: bugün yeniden, ittifak ile devlet reisliğine, reis-i cumhurluğa intihap olundu”¹⁰³ şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Cumhuriyet gazetesine açıklama yapan Kocaeli mebusu İbrahim Süreyya Bey, Türk Teşkilât-ı Esasiesine göre meclisten ayrı ve meclis haricinde bir reis-i cumhur farz etmeye imkân olmadığı söylerken¹⁰⁴, Mehmet Asım, *Vakit* gazetesindeki “Gazi Mustafa Kemal” isimli köşe yazısında: “Büyük halaskâr yalnız bizim için milletekilerinin reyleriyle seçilmiş bir devlet reisi değildir. O, aynı zamanda Türk vatani için en tabii bir millet reisidir. Bunun için Reis-i cumhur intihabı bahs olununca bütün milletekileri ellerindeki rey pusulalarına (Gazi Mustafa Kemal) ismini yazmakla vicdanlarında en şerefli ve millî bir vazife yapmak zevkini duymuşlardır”¹⁰⁵ sözleriyle seçimin değerlendirmesini yapmıştır.

Mustafa Kemal’in her reis-i cumhur seçiminde olduğu gibi, bu seçimde de memleketin pek çok yerinde onun tekrardan seçilmesi dolayısıyla kutlamalar yapılmıştı. Bu durum *Cumhuriyet* gazetesinde, “Gazi Hazretleri 289

¹⁰¹ “Gazi Hz’nin Nutku”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1931, s. 1.

¹⁰² “Millet Meclisi Dün Toplandı”, *Vakit*, 5 Mayıs 1931, s. 1; ancak burada doğru seçim neticesini Hâkimiyet-i Milliye vermiştir. TBMM Zabıt ceridesinde de bu rakam 289 olarak gösterilmektedir. Bkz. *TBMMZC*, Devre: 4, Fevkalade İçtima, C. 1, Ankara 1931, s. 6.

¹⁰³ Siirt Mebusu Mahmut, “Gazi Reiscumhur”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Mayıs 1931, s. 1.

¹⁰⁴ “Türk Teşkilât-ı Esasiesi ve Reis-i Cumhur İntihabı”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1931, s. 4. Aynı görüşleri Yunus Nadi de “Bizde Meclis fevkalâde değil, hatta Meclis haricinde de Reiscumhur düşünmek ihtimali yoktur. Halil Bey’in bunu mümkün gibi görmek isteyen nazariyesini Türk Teşkilât-ı Esasiesi ile telifi imkân bulunamaz.” Sözleriyle beyan etmiştir. Yunus Nadi, “Teşkilât-ı Esasie Etrafındaki Münakaşa”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1931, s. 1.

¹⁰⁵ Mehmet Asım, “Gazi M. Kemal”, *Vakit*, 6 Mayıs 1931, s. 1.

Reyle Müttefikân 3. Defa Reis-i cumhurluğa İntihap Edildi. İstifa Eden İsmet Paşa Kabinesi Mevkiinde İpka Olundu"¹⁰⁶ haberiyle yer alırken, Hâkimiyet-i Milliye'de "Tam altı buçukta Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Reis-i cumhur intihap olununca memleketin her tarafında toplar atılarak keyfiyet resmen ilan edilmiştir"¹⁰⁷ şeklinde bu haber duyurulmuştur. Yine aynı gazetede, memleketin çeşitli vilayetlerinden Diyarbakır'da, Kırşehir'de, Uşak'ta ve İznik'te yapılan kutlamalara dair bilgiler verilmiştir¹⁰⁸.

Mustafa Kemal'in reis-i cumhur seçilmesini müteakip, hem ülke içinden hem de ülke dışından tebrik telgrafları gelmesine karşın¹⁰⁹, ilginç bir telgraf da yine yurt dışından gönderilmişti. Bir aralık Damat Ferit kabinesinde de görev yapmış olan ve Türk Siyasi Mültecileri Cemiyeti Başkanı olarak Paris'te yurt dışına çıkarılan kişilerden birisi olan Mehmet Ali, Mustafa Kemal'e reis-i cumhur seçilmesinin ardından bu seçimi protesto amacıyla bir telgraf göndermişti¹¹⁰.

Cumhuriyet gazetesinde, "Paris'teki vatansızların telgrafı mecliste derin nefretle karşılandı. Dün mebuslar büyük Gazi'nin ölünceye kadar Türk milletinin tabii reisi olduğunu bir daha teyit ettir"¹¹¹ şeklinde bu telgrafı gönderenler ağır bir biçimde eleştirilirken, Vakit gazetesinden Mehmet Asım "Bir Hıyanet Vesikası Dolayısıyla" isimli köşe yazısında bu hususa şöyle değinmiştir:

"Bugün Millet Meclisi heyecanlı bir gün geçirdi. Bunun sebebi (150)'liklerden vatan haini Mehmet Ali'nin¹¹² çektiği bir telgrafın okunmasıdır. Mütarekenin kara günlerinde memleketi düşmanlara satmak için her vasıtaya müracaat etmiş adamlardan biri olan bu hain, Türk milletinin gözbebeği Mustafa Kemal'e telgraf çekmek cüretkârlığında bulunmuş. Gazi'nin yeniden Reis-i cumhur intihap edilmesi Kanu-

¹⁰⁶ "Yeni Meclis Açıldı! Mebuslar Tahlif Edildi", Cumhuriyet, 5 Mayıs 1931, s. 1.

¹⁰⁷ "Gazi Mustafa Kemal Üçüncü Defa Reis-i cumhur İntihap Olundu", Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1931, s. 1.

¹⁰⁸ "Memleketin Sevinci", Hâkimiyet-i Milliye, 8 Mayıs 1931, s. 1.

¹⁰⁹ "Reis-i Cumhur İntihabı İstanbul Belediye Meclisinin Tebrik ve Tazimi", Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mayıs 1931, s. 3; "Gazi Hz.'ni Tebrikler", Cumhuriyet, 11 Mayıs 1931, s. 3; "Gazi Hazretlerine Gelen Tebrik Telgrafları", Hâkimiyet-i Milliye, 20 Mayıs 1931, s. 1.

¹¹⁰ Bu protesto telgrafı şöyleydi: "kanunu esasiye mugayir olan teşrii intihabat ile gayri kanunî riyaset intihabını şiddetle protesto ederiz". Bkz. TBMM ZC, Devre: 4, İçtima: 3, C. 1, TBMM Basımevi, Ankara 1931, s. 35.

¹¹¹ "Millet Meclisinde Heyecanlı Bir Celse", Cumhuriyet, 15 Mayıs 1931, s. 1.

¹¹² İsmi geçen Mehmet Ali Bey, Ali Fuat Paşa'nın abisinin kayınpederidir. Ayrıca hain olarak nitelendirilen bu şahsiyetin önemi büyüktür. "Mustafa Kemal Paşa'yı uygun bir göreve tayin için, o zaman Hüriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelen şahsiyetlerinden Mehmet Ali Bey'e tavsiye eden Ali Fuat Paşa'dır. Mehmet Ali Bey'in Ali Fuat Paşa'nın ailesi ile dünürlmesi ve bu arada Ali Fuat Paşa'nın rahatsızlığı dolayısıyla Ankara'dan İstanbul'a gelmesi, ona bu tavsiyede bulunma fırsatını vermiştir. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın uygun bir göreve tayini için sadece tavsiyede bulunmakla kalmamış, aynı zamanda onun İtilahatçı olmadığına Mehmet Ali Bey'i ikna etmiştir. Öte yandan, Samsun ve havalisinde asayişsizlik durumu ortaya çıkınca, Mehmet Ali Bey, Sadrazam Damad Ferit Paşa'ya meselenin halli için bölgeye Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmesini teklif etmiş ve ayrıca onu bu hususta ikna etmeyi de başarmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayininde başta Sultan Vahideddin olmak üzere, zamanın sadrazamı Damad Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad (Çobanlı) Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Reisi Diyarbakırlı Kâzım (İnanç) Paşa gibi büyük devlet erkânından bazıları 'şahsi kaygıların', bazıları da 'millî menfaatleri' gözeterek, bu tayin üzerinde, şüphesiz, hepsi de müspet rol oynamışlardır. Ancak aradan geçen seneler onun hain olarak yaftalanmasına sebep olmuştur. Bkz. E. Semih Yalçın -Salım Koca, "Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.X, S. 29, Temmuz 1994, s. 401-402.

nu Esasiye ve Teşkilâtı Esasiye değil, kendilerinin hain ellerinde batan Osmanlı Devleti'nin Kanunu Esasi'sine mugayir imiş, Büyük Millet Meclisi de meşru bir teşekkül değilmiş, onun için kendisinin Fransa'da (Türk mültecileri) dediği (150)'likler vesair vatan merdudu hainler namına keyfiyeti protesto ediyormuş"¹¹³.

Bu protesto telgrafını bir tarafa bırakırsak, Mustafa Kemal'in 3. seçiminde de herhangi bir olumsuz yaklaşım olmamış, aynen 2. seçimde olduğu gibi olağan şekilde seçim tamamlanmıştır.

6. MUSTAFA KEMAL'İN 4. KEZ REİS-İ CUMHUR SEÇİLMESİ

Mustafa Kemal Atatürk'ün 4. kez reis-i cumhurluğa seçilmesi 1 Mayıs 1935 tarihindedir. Bu tarihte meclis ilk toplantısını yapacak ve bundan sonra da yeniden reis-i cumhur seçimi olacaktır. Ayrıca bu meclis bir "ilk" in de meclisi olacaktır. *Cumhuriyet* gazetesinde hem bu ilk hem de meclisin açılışı ile ilgili şu haber yer almıştır:

"Bugün Ankara'da Beşinci Büyük Millet Meclisi ilk toplantısını yapacaktır. Yeni bir sayılav(milletvekili) seçiminden sonra yeni bir kurultayın (meclis) işe başlaması esasında ehemmiyetli bir hadise iken, Beşinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk içtimalı evvelki dört Büyük Millet Meclisi'nin toplantılarından daha büyük bir ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Çünkü ilk defadır ki Türk kadını, Millet Meclisi'nde Türk erkeği ile beraber yan yana oturmaya, milletvekili olarak millet işlerine bakmaya bugünden itibaren başlamaktadır"¹¹⁴.

Kurun gazetesinde meclis programı sıralandıktan sonra, meclisin Abdülhak Hamit'in gelememesi dolayısıyla en yaşlı mebus olan Faik (Kars) tarafından açılmasının muhtemel olduğu, bunun yanı sıra yarınki açılıшта bulunmak üzere altı yabancı gazetecinin gelmiş olduğu yazılmıştı¹¹⁵. Meclisin 5. kez açılışına ve reis-i cumhur seçimine kadın mebuslar ilk kez iştirak etmişlerdi. Bu açılış, meclisin fevkalâde günlerine yaraşır bir hava içinde geçmiş ve tam beş saat sürmüştü. Dinleyicilere mahsus localardan ayrı olarak toplantı salonunun bir parçası da, bu toplantıda bulunmak isteyenlere ayrılmış olmasına rağmen, birçok dinleyiciler yer bulamamışlar ve meclisin açılışını, mebusların and içişini ve nihayet reis-i cumhur seçimini ayakta ve koridorlarda takip etmek mecburiyetinde kalmışlardı¹¹⁶.

Meclisin açılışındaki bu yoğunluğun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan birincisi mebus sayısının geçen döneme göre 82 artmış olmasıydı. Diğer bir sebep ilk kez meclise kadın mebusların girmesi nedeniyle, dinleyici olarak kadınların yoğun ilgi göstermesiydi. Bu gelişmeyi yakından takip etmek

¹¹³ "Meclis ve Fırka Kongresi içtimalı", *Vakit*, 15 Mayıs 1931, s. 1.

¹¹⁴ "Beşinci Kurultay, İlk ve Tarihî Toplantısını Bugün Yapıyor", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1935, s. 1.

¹¹⁵ "Beşinci Kurultay Bugün Açılıyor", *Kurun*, 1 Mart 1935, s. 1-2.

¹¹⁶ "Kamal Atatürk Cumurluk Başkanı", *Ulus*, 2 Mart 1935, s. 1.

isteyen yabancı gazeteciler de buraya gelmişlerdi. Salonun ön taraflarında kısmen üst rütbeli askerlere yer verilmişti. Reis-i cumhur locasında Mareşal Fevzi Çakmak, yanında Hasan Rıza Soyak vardı. İngiltere, Yunanistan, İtalya, Afganistan elçileri ve elçiliklere mensup zatlar da ön localarda bulunmaktaydılar. Meclis açılışını ise o sırada en yaşlı vekil olan Necip Asım yapmıştı. Necip Asım'ın konuşmasının ardından and içme ve başkanlık ile idare amirlikleri seçimine gidilmiştir. İlk olarak and içen Afyon milletvekili Ali Çetinkaya, kadın milletvekillerinde ise, Mebrure Günenç olmuştu. Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ise Çankırı Milletvekili Abdülhalik Renda seçilmişti¹¹⁷.

Bundan sonra reis-i cumhur seçimine geçilmiş, 386 mebusun ittifakıyla Kemal Atatürk reis-i cumhur olarak 4.kez seçilmişti. Meclis başkanı, neticeyi Atatürk'e bildirmek üzere celseyi tatil etmiş, 15 dakika sonra Meclis tekrar toplanmıştı. Atatürk şiddetli alkışlar arasında salona girerek başkanlık yerine geçmiş ve şu konuşmayı yapmıştı:

"Kamutayın sayın üyeleri,

*Kamutayca, beni bu seçim devresi için de Cumhurbaşkanlığına seçmek yönüyle yüksek Türk ulusu adına göstermiş olduğunuz büyük güvenden dolayı hepinize eğilerek saygılarımı sunarım. Bayanlar, baylar bu içtiğim antla üzerime aldığım onurlu ödevin kutsâ olduğu kadar ağır da bulunduğunu pek iyi anlıyorum... Benim, özel gücüm ancak sizin seçkin arkadaşlarımın ayrılmaz birliği ve arasız yardımı ile yetebilir. Bu değerli güvencin benden esirgenmeyeceğine inancım büyüktür. Arkadaşlarım, kıtınızdan çekilirken başladığınız önemli yurt ve ulus işlerinde sizler için verimli, mutlu çalışmalar dilerim"*¹¹⁸. Atatürk'ün and içmesiyle onun son kez reis-i cumhur seçimi de tamamlanmıştır.

Cumhuriyet gazetesi "Kemal Atatürk'e ve Türk Ulusuna Kutlu Olsun" haberi altında Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı seçilmesini; "Beşinci Kurultay da selefleri gibi, ilk iş olarak memleketi kurtaran, inkılâbı başaran, Cumhuriyeti kuran Büyük Önder ve Ulu Başbuğu, Reis-i cumhurluğa seçmekle bütün bir milletin tek bir yürek gibi ileri sürdüğü bir isteği yerine getirmiştir. Dün, Türk kadını da ilk defa Kurultay'da reyini kullanmış ve ilk reyini kendisini karanlıklardan kurtarıp erkeklerle aynı mevkiye çıkaran Büyük Şef'in Reis-i cumhurluğa tekrar intihabı gibi şerefli bir vazifenin ifası için vermiştir"¹¹⁹ sözleriyle müjdelirken, Akşam gazetesinden aktarılan Peşter Loyd gazetesi (Macaristan), bu münasebetle neşrettiği bir makalede Atatürk'ün Yunanlılara karşı olan mühim zafe-

¹¹⁷ "Kamutay Dün Tarihi Bir Toplantı Yaptı", *Ulus*, 2 Mart 1935, s. 2.

¹¹⁸ "Kamal Atatürk İttifakla Reiscumhur İntihap Edildi", *Akşam*, 2 Mart 1935, s. 1. hem gazetede yazılardan, hem de Atatürk'ün konuşmalarından kullandıkları kelimelerin önceki dönemlere göre bir hayli değiştiği gözlemlenmektedir. Özellikle kurultay, kamutay, saylav, kurun gibi ifadelerin kullanımı artmıştır. Bundaki sebep ise Türkçenin yabancı kelimelerden arındırılması çalışmalarıyla ilgilidir.

¹¹⁹ "Kemal Atatürk'e ve Türk Ulusuna Kutlu Olsun", *Cumhuriyet*, 2 Mart 1935, s. 1.

rini hatırlattıktan sonra; *“Türkiye’yi bütün sahalarda yenileştiren muazzam islahat eserini kaydetmektedir. Atatürk, memleketin sosyal, kültürel, siyasal ve maddî mahiyetini tamamen değiştirirken hakiki bir mucize göstermiştir”*¹²⁰ sözlerini kullanmıştır.

Zeki Mesut Alsan *Ulus* gazetesindeki *“Kamutay Açılırken”* başlıklı köşe yazısında, Atatürk’ün cumhurbaşkanı seçilmesini milletin ona olan güveninin bir tezahürü olarak nitelendirerek; *“Şimdiye kadar başardığımız büyük işler bu kaynaktan çıktığı gibi bundan sonrakiler de gene ondan hız ve güç alacaklardır. Onun için ulusal birlik bugünkü Türk ulusunun en büyük temelidir”*¹²¹ sözleriyle seçimin değerlendirmesini yapmıştır. Bununla birlikte Atatürk’ün cumhurbaşkanı seçilmesi münasebetiyle Ankara’da ve bütün şehirlerimizde yirmi bir parça top atılmış, şehir donatılmış ve gece aydınlatma ve tezahürat yapılmıştı¹²².

Atatürk’ün 4.defa cumhurbaşkanı seçilmesi, özellikle büyük devletler tarafından sevindirici bir haber veya olması gereken bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Nitekim 1935 seçiminde gönderilen telgraflar diğer yıllardaki seçimlere nazaran daha fazladır. Gerçekten de ne 1923, ne 1927, ne de 1931 tarihli seçimlerde Mustafa Kemal’e bu kadar çok sayıda tebrik telgrafı gelmemişti. Tâ Japonya’dan İran’a, Irak, İtalya ve Çekoslovakya’ya kadar dünyanın dört bir köşesinden gelen tebrik telgrafları vardı¹²³. Japon imparatoru, Hitler ve Avrupa’nın değişik ülkelerinden ve diğer yerlerden gelen telgraflar, dünyanın değişen konjonktürü ve belki de yaklaşan II. Dünya Harbi’nin politik bir dost kazanma hedefidir diyebiliriz. Öyle ki, 1923, 1927 ve 1931 seçimlerinde bu devletlerin hiçbirinden böyle bir telgraf gelmiş değildi. Nitekim böyle bir değişim hem Türkiye’nin dünya nazarında kendini kabullendirmesi hem de devletlerarasındaki ittifak oyunlarının tezahürüdür.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilan edilmesi ve aynı anda Mustafa Kemal’in de reis-i cumhur seçilmesi, aslında beklenen bir durumdu. Çünkü saltanat kaldırıldıktan sonra bir devlet reisi ihtiyacı ortaya çıkmış ve bunun da en doğru çözümü olarak cumhuriyet görülmüştür. Bu noktada herhangi bir sıkıntı yoktur. Yani Mustafa Kemal’i ve cumhuriyetin ilanını eleştirenler dahi bu hususta hem fikirdirler. Ancak eleştiri konusu bundan sonra kendini gösterecektir.

¹²⁰ “Atatürk’ün Cumhurreisliği ve Macarlar”, *Akşam*, 4 Mart 1935, s. 2.

¹²¹ Zeki Mesut Alsan, “Kamutay Açılırken”, *Ulus*, 3 Mart 1935, s.1.

¹²² “Büyük Başbuğ Tekrar Ulus Başbuğluğuna Seçilirken”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1935, s.3.

¹²³ “Atatürk’le Yabancı Büyükleri Arasında Tel Yazıları”, *Ulus*, 5 Mart 1935, s. 2; “Atatürk’ün Yeniden Reiscumhurluğa İntihabı”, *Cumhuriyet*, 5 Mart 1935, s. 3; “Atatürk’le Yabancı Devletler Başkanları Arasında Tel Yazıları”, *Ulus*, 6 Mart 1935, s. 1,2; “Atatürk’ü Tebrik”, *Kurun*, 6 Mart 1935, s.2.

Mustafa Kemal'in reis-i cumhur seçilmesinden sonra yapılan en önemli eleştiri, müzakerelerin çok kısa bir zamanda kabul edilmesi ve bu olayın emrivâki şeklinde meydana gelmesi idi. Ayrıca Meclis'te yeterli sayıda vekilin bulunmadığı bu gibi kararların 3/2 lik çoğunlukla alınması gerektiği noktasında da eleştiriler yapılmıştır. Bazı çevreler bu eleştirileri yaparken bir kısımları da bu olayın çok uzun bir süredir tartışılmakta olduğunu bu nedenle bunun aniden kabul edilmiş bir inkılâp olarak değerlendirmenin çok yanlış olacağını söylemiştir.

Bundan sonraki 2.,3. ve 4. reis-i cumhur seçimi ilk seçime nazaran daha az eleştirilerin olduğu, herkesin müttefik bir vaziyette hareket ettiği seçimler olmuştur. Bu, inkılâplarla birlikte muhalefetin sesinin kesilmesi ve yeni rejimin yavaş yavaş oturmaya başlamasıyla alakalıdır. Tabii bu seçimler içerisinde de birkaç istisnai durum ortaya çıkmış ve reis-i cumhur seçimlerini eleştirenler olmuştur. Ancak bunu destekleyen basınla kıyasladığımız zaman, hiç ehemmiyeti olmayan bir muhalefet ortaya çıkar. Bütün bunlarla birlikte son seçimlerde kendisine dünyanın dört bir tarafından gönderilen kutlama mesajlarından, 1923'ten 1938'e kadar kesintisiz 15 yıl bu görevi ifa eden Atatürk'ün zamanla Türkiye'nin itibarını artırdığı sonucunu çıkarabiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

Zabıt Cerideleri

- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: II, C. III, İçtima: I, TBMM Basımevi, Ankara (y.y).
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Fevkalade İçtima, C.4, TBMM Basımevi, Ankara 1931.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, İçtima: 3, C. 1, TBMM Basımevi, Ankara 1931.

Kitaplar

- Atatürk Diyor ki*, Varlık Yayınları, İstanbul 1966.
- Atatürk, Kemal, *Nutuk*, (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2003.
- Atay, Fali Rıfki, *Çankaya*, Bates Yayınları, İstanbul 1998.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam III*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- Aytepe, Oğuz vd., *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Yayınevi, Ankara 2001.
- Baykara, Tuncer, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1991.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.
-, *Siyasi Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul 2007.
- Çakan, Işıl, *Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis*, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 1999.
- Çopur, Yusuf, *Halide Edip Adıvar'ın Akşam Gazetesinde Çıkan Yazıları (1939-1945)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, İstanbul 2010.
- Demirarslan, Tekin, *1923 Milletvekili Seçimleri ve Basın (Hâkimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkar)*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Kırşehir 2013.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin, *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Ersoy, Tuğba, *Vakit Gazetesinde Edebi ve Kültürel Hareketlilik 23 Nisan 1920-29 Ekim 1923*, - Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara 2011.
- Gencer, A.İhsan; Özel, Sabahattin, *Türk İnkılâp Tarihi*, Der Yayınevi, İstanbul 2001.
- Giritli, İsmet; Ucuzsatar, Necati Ulunay, *Türk Devrim Tarihi ve Atatürkçü Düşünce*, Der Yayınları, İstanbul 2004.
- Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Goloğlu Yayınları, Ankara 1971.
- Gök, Sanem, *Türk Siyasal Yaşamında Vatan Gazetesi (1950-1960)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara 2003.
- Gökman, Muzaffer, *50 Yılın Tutanağı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- Gül, Muhittin, *Türk İnkılâp Tarihi*, Barış Yayınevi, Ankara 1998.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt 1, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Karoğlu, İlhan, *Tanin Gazetesi İncelenmiş Seçilmiş Metinler*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi Tokat 2011.
- Kinross, Lord, *Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, (Türkçesi: Necdet Sander), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2003.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, Truva yayınları, İstanbul 2004.
-, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009.
- TBMM Albümü 1920-2010*, 1.Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.

- Uğraş, Nilüfer, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.
- Unat, Kadri, *Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.
- Uyanık, Necmi, *Siyasi Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri (İleri)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2003.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Görüp İşittiklerim 1922-1971*, (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), Pera Yayıncılık, İstanbul 1997.

Makaleler

- "4.üncü Millet Meclisi Yarın Açılıyor", *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Mayıs 1931.
- "Atatürk'ü Tebrik", *Kurun*, 6 Mart 1935.
- "Atatürk'ün Cumhurreisliği ve Macarlar", *Akşam*, 4 Mart 1935.
- "Atatürk'ün Yeniden Reiscumhurluğa İntihabı", *Cumhuriyet*, 5 Mart 1935.
- "Atatürk'le Yabancı Büyüklere Arasında Tel Yazıları", *Ulus*, 5 Mart 1935.
- "Atatürk'le Yabancı Devletler Başkanları Arasında Tel Yazıları", *Ulus*, 6 Mart 1935.
- "Beşinci Kurultay Bugün Açılıyor", *Kurun*, 1 Mart 1935.
- "Beşinci Kurultay, İlk ve Tarihî Toplantısını Bugün Yapıyor", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1935.
- "Bütün Türkiye Sürur İçinde", *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Büyük Başbuğ Tekrar Ulus Başbuğluğuna Seçilirken", *Cumhuriyet*, 2 Mart 1935.
- "Büyük Kongre Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Nizamnamesini Dün Müzakere ve Kabul Etti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Teşrin-i Evvel 1927.
- "Büyük Millet Meclisi Dün Gece...", *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Devresi Dün İhtima...", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1927.
- "Büyük Millet Meclisimiz Bugün Mukaddes Vazifesini İfaya Başlıyor", *Vakit*, 1 Teşrin-i Sani 1927.
- "Cumhuriyet Bahsi İki Kafadar", *Tanin*, 25 Eylül 1339.
- "Cumhuriyet Hakkında Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Mütalaatı", *Tarih ve Toplum*, C.11, S. 64, Nisan 1989, ss.26-27.
- "Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi Dün Hitam Buldu", *Vakit*, 24 Teşrin-i Evvel 1927.
- "Cumhuriyet Kararı ve Gazi Paşa'nın Reisliği", *İkdam*, 31 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Cumhuriyet Meselesi Hakkında Dönen Rivayetler", *Tevhid-i Efkâr*, 18 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Cumhuriyet Meselesinin Aslı Nedir?", *Vakit*, 10 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Cumhuriyet Tesisinde Sülûsan-ı Ekseriyet Meselesi", *Tevhid-i Efkâr*, 31 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Cumhuriyet Tezahüratı", *Tevhid-i Efkâr*, 31 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Cumhuriyet ve O", *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Cumhuriyetimizi Tesis Eden Kanun", *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Evvel, 1339.
- "Darülfünun Talebesi Cumhuriyeti Tebrike Lüzum Görmedi", *Tevhid-i Efkâr*, 31 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Dördüncü Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor", *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1931.
- "Fırka Grubunda İntihabat Yapıldı", *İkdam*, 1 Teşrin-i Sani 1927.
- "Fırka'nın İhtimamından", *Vakit*, 30 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Gazi Hazretlerine Gelen tebrik Telgrafları", *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1931.
- "Gazi Hazretlerinin İkinci Defa Reis-i Cumhurluğa İntihabları Münasebetiyle Millete Beyannameleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1927.

- Gazi Hazretlerinin Mühim Bir Nutku”, *İkdam*, 2 Teşrin-i Sani 1927.
- Gazi Hazretlerinin Riyaset-i Cumhura İntihapları Münasebetiyle”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Teşrin-i Sani 1927.
- Gazi Hz.’ni Tebrikler”, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1931.
- Gazi Hz.’nin Nutku”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1931.
- Gazi Mustafa Kemal Hazretleri 288 Rey İle Müttefik Reis-i Cumhurluğa İntihap Olundu”, *İkdam*, 2 Teşrin-i Sani 1927.
- Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Beyanatı”, *İkdam*, 11 Mart 1339.
- Gazi Mustafa Kemal Üçüncü Defa Reis-i Cumhur İntihap Olundu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Mayıs 1931.
- Gazimizin Hitabesi ve Gençlik”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Teşrin-i Evvel 1927.
- Halk Fırkası’nın Dün Akdettiği İki Mühim Celse ve Cumhuriyet Kararı”, *Vatan*, 30 Teşrin-i Evvel 1339.
- Halk Fırkasının Dünkü İçtimaı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Teşrin-i Evvel 1339.
- Heyet-i Vekile Dün İstifa Etti”, *Tevhid-i Efkâr*, 28 Teşrin-i Evvel 1339.
- Heyet-i Vekile İstifa Etti”, *Aksam*, 28 Teşrin-i Evvel 1339.
- Hukukçularımız Ne Diyor?”, *Vakit*, 7 Mayıs 1931.
- İlk Cumhuriyet ve İstanbul Gazeteleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1339.
- Kamal Atatürk Cumurluk Başkanı”, *Ulus*, 2 Mart 1935.
- Kamal Atatürk İttifakla Reiscumhur İntihap Edildi”, *Akşam*, 2 Mart 1935.
- Kamutay Dün Tarihi Bir Toplantı Yaptı”, *Ulus*, 2 Mart 1935.
- Kemal Atatürk’e ve Türk Ulusuna Kutlu Olsun”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1935.
- Meclis Bütün Salahiyetlerini Muhafaza Edecek mi?”, *Tevhid-i Efkâr*, 14 Teşrin-i Evvel 1339.
- Meclis ve Fırka Kongresi İçtimaı”, *Vakit*, 15 Mayıs 1931.
- Meclis’te Devletin Cumhuriyet Şeklini Tavzih Eden Müzakerat”, *İkdam*, 1 Teşrin-i Sani 1339.
- Meclis’teki Münakaşalar”, *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1931.
- Meclisin İlk Celsesinde Riyaset Divanı ve Reis-i Cumhur Seçimi Yapılacaktır”, *Vakit*, 2 Mayıs 1931.
- Meclisin Küşadı”, *İkdam*, 2 Teşrin-i Sani 1927.
- Memleketin Sevinci”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mayıs 1931.
- Millet Meclisi Dün Toplandı”, *Vakit*, 5 Mayıs 1931.
- Millet Meclisi Öbür Gün Açılacaktır”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Mayıs 1931.
- Millet Meclisi’nde Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi”, *Tevhid-i Efkâr*, 1 Teşrin-i Sani 1339.
- Millet Meclisinde Heyecanlı Bir Celse”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1931.
- Millet Meclisinde”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mayıs 1931.
- Mustafa Kemal Paşa’nın Reis-i Cumhur Olması Katiyen Mukarrardır”, *Tevhid-i Efkâr*, 19 Teşrin-i Evvel 1339.
- Mütehassıslar Dün Teşkilat-ı Esasiye Maddelerini Tetkik Etiler”, *Vakit*, 13 Teşrin-i Evvel 1339.
- Reis-i Cumhur İntihabı İstanbul Belediye Meclisinin Tebrik ve Tazimi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1931.
- Reis-i Cumhur Meclisi Fesh, Kanunları Reddedebilecek mi?”, *Tevhid-i Efkâr*, 17 Teşrin-i Evvel 1339.
- Reis-i Cumhura Verilecek Salahiyetler”, *Vakit*, 15 Teşrin-i Evvel 1339.
- Reis-i Cumhuremiz Gazi Hazretlerinin Milletimize Beyannameleri”, *Vakit*, 2 Teşrin-i Sani 1927.
- Reis-i Cumhuremizin Hitabesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Evvel 1339.

- "Reis-i Cumhuriun İntihabına Dair Vilayete Gelen Tebliğ Sureti", *Akşam*, 3 Teşrin-i Sani 1927.
- "Reis-i Cumhuriun Maaşı", *İkdam*, 29 Teşrin-i Sani 1339.
- "Ruzname Hazırlandı: Aza Tahlif ve Reis-i cumhur İntihabı İcra Edilecek", *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1931.
- "Teşkilat-ı Esasiye ve Cumhuriyet Meselesi", *Tevhid-i Efkâr*, 15 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Teşkilât-ı Esâsiyemiz Vuzuh Kesb Etti", *İkdam*, 31 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Türk Teşkilat-ı Esasiyesi ve Reis-i Cumhur İntihabı", *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1931.
- "Türkiye Devleti Bir Cumhuriyet İdare Olarak Tesis Eyleyen Büyük Millet Meclisi'nin Tarihi Celsesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Türkiye Devleti'nin Şekli Hükümeti Cumhuriyet Oldu", *Tanin*, 30 Teşrin-i Evvel, 1339.
- "Üçüncü Büyük Millet Meclisi Bu Sabah Saat Dokuz Buçukta Açıldı", *Akşam*, 2 Teşrin-i Sani 1927.
- "Yeni Meclis Açıldı Mebuslar Tahlif Edildi", *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1931.
- "Yeni Meclis Dün Toplandı", *Vakit*, 5 Mayıs 1931.
- "Yeni Meclis Mayıs'ın Beşinde Küşat Ediliyor", *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1931.
- "Yeni Meclis Salı Günü Küşad Ediliyor", *Vakit*, 30 Teşrin-i Evvel 1927.
- "Yeni Meclis Yarın Sabah Açılacak ve İntihabat Yapılacaktır", *Vakit*, 31 Teşrin-i Evvel 1927.
- "Yeni Meclisin İlk İctimai 5,5 Saat Devam Etti", *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1931.
- "Yeni Şekli Hükümetimiz Hakkında Ankara'da İki Cereyan", *Vatan*, 30 Eylül 1339.
- "Yeni Türkiye Devleti'nin Şekli Hükümeti Cumhuriyettir", *İkdam*, 30 Teşrin-i Evvel 1339.
- Ağaoglu Ahmet, "Tan'ın Mantıksızlıkları", *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrin-i Sani 1927.
- Ahmet Cevdet, "Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet, Cumhuriyetin Ünvanı", *İkdam*, 30 Teşrin-i Evvel 1339.
- Ahmet Emin, "Cumhuriyet'in İlanı", *Vatan*, 31 Teşrin-i Evvel 1339.
- Ahmet Emin, "Tadilat Teklifi", *Vatan*, 30 Teşrin-i Evvel 1339.
- Akandere, Osman, "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar", *Cumhuriyet'in 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 2004, ss.n3-25.
- Alsan, Zeki Mesut, "Kamutay Açılırken", *Ulus*, 3 Mart 1935.
- Buttannı, Müzeyyen, "İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri Şekil ve İçerik Özellikleri", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 1 Haziran 2003.
- Demirbaş, Osman, "Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu", *İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.8, 4/2005, ss.31-59.
- Ebuzziya Zade, "Cumhuriyet Bahsi Tavazzuh Ediyor mu?", *Tevhid-i Efkâr*, 18 Teşrin-i Evvel 1339.
- Ekrem, "Cumhuriyet İdare Hakkında Muvafık Görülen Proje", *Tevhid-i Efkâr*, 15 Teşrin-i Evvel 1339.
- Falih Rıfkı, "Üçüncü Meclis", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Teşrin-i Sani 1927.
- Hakkı Tank, "Hükümetimizin Şekli", *Vakit*, 7 Teşrin-i Evvel 1339.
- Karal, Enver Ziya, "Atatürk ve Cumhuriyetin Duyurulması", *Türk Dili*, Nu: 278, Kasım 1974, ss. 833-845.
- Mehmet Asım, "Gazi M. Kemal", *Vakit*, 6 Mayıs 1931.
- "İzaha Muhtaç Noktalar", *Vakit*, 8 Teşrin-i Evvel 1339.
- "Reis-i Cumhur İntihabı", *Vakit*, 2 Teşrin-i Sani 1927.
- Necmeddin Sadak, "Tan'ın Makalesi", *Akşam*, 10 Teşrin-i Sani 1927.

- Özkaya, Yücel, "Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.3, S.11, Ankara 1993, ss.279-310.
- Siirt Mebusu Mahmut, "Gazi Reisicumhur", *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Mayıs 1931.
- Tunçay, Mete, "CHF'nin 1927 Kurultay'ının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.36, S.1, ss.281-333.
- Yakup Kadri, "Reis-i Cumhur İntihabı Vesilesiyle", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Sani 1927.
- Yalçın, E. Semih; Koca, Salim, "Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.X, S. 29, Temmuz 1994, ss.401-416.
- Yalçın, Ercan, "Kurtuluş Savaşı Komutanları Ekseninde Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları", *ÇTTAD*, X/22, (2011/Bahar), ss.115-119.
- Yunus Nadi, "Teşkilat-ı Esasiye Etrafındaki Münakaşa", *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1931.